

bilimname XL, 2019/4, 67-104
Geliş Tarihi: 13.06.2019, Kabul Tarihi: 20.09.2019, Yayın Tarihi: 31.12.2019
doi: <http://dx.doi.org/10.28949/bilimname.577468>

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE SÜREKLİ KAYGI, DİNDARLIK ve SALDIRGANLIK EĞİLİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER

● Veysel UYSAL^a

● Yahya TURAN^b

Öz

Bu araştırmanın amacı, dindarlık, sürekli kaygı ve saldırganlık arasındaki ilişki ve etkileşimleri tasvir ve tespit etmektir. Ayrıca, cinsiyetin dindarlık, sürekli kaygı ve saldırganlık bakımından fark oluşturup oluşturmadığı bu araştırma çerçevesinde ele alınmıştır. Araştırmaya, 2017 -2018 yıllarında, farklı üniversite ve çeşitli fakülte ve bölümlerinde, farklı sınıf seviyelerinde öğrenim gören toplam 415 gönüllü öğrenci katılmıştır. Veriler tesadüfi örnekleme yöntemi ile toplanmıştır. Araştırmada Hellmeister ve Zwingmann tarafından geliştirilen ve Apaydın (2010) tarafından Türkçeye tercüme edilen Münchner Motivasyonel Dindarlık Envanteri, Buss-Perry Saldırganlık Ölçeği (BPSÖ) ve Sürekli Kaygı Ölçeği-16 (STAI FORM TX-2) kullanılmıştır. Verilerin çözümlenmesi sürecinde t-test ve regresyon analizleri uygulanmıştır. Örneklemin dindarlık ve saldırganlık bakımından genel profili çıkarılmış, katılımcıların dindarlık düzeylerinin yüksek olduğu, saldırganlık ölçeğinin ise sözel saldırganlık ve şüpheli-düşünsel düşmanlık alt ölçeklerinden ölçek ortalamasının üzerinde bir değer alırken, diğer alt ölçeklerde saldırgan eğilimlerin düşük olduğu tespit edilmiştir. Kadınlar, dindarlığın Tanrıyla ilişki alt ölçeğinde erkeklerden farklılaşmıştır. Erkekler sürekli kaygı ölçeğinin mutlu ve memnun olmama alt ölçeğinde daha yüksek ortalama elde ederken, kadınlar yorgunluk ve kaçınma alt ölçeğinden daha yüksek ortalama almışlardır. Saldırganlığın alt ölçeklerinde de cinsiyet fark oluşturmuştur. Erkekler fiziksel saldırganlık, duygusal düşmanlık ve öfke boyutlarında kadınlara nazaran daha yüksek ortalamalara sahiptir. Sürekli kaygı, saldırganlığın duygusal-bilişsel düşmanlık, duygusal-tepkisel öfke ve şüpheli ve düşmanlık boyutlarını; dindarlığın Tanrı ile ilişki boyutu, şüpheli ve düşünsel düşmanlık dışındaki diğer boyutlarını yordamaktadır. Bununla birlikte dindarlığın, dini inanç ve yardımlaşma alt ölçeği, saldırganlığın duygusal-tepkisel öfke boyutunu açıklamaktadır.

^a Prof. Dr., İstanbul Aydın Üniversitesi, vuysal59@gmail.com

^b Dr. Öğr. Üyesi, Ordu Üniversitesi, yahyaturans@gmail.com

Anahtar kelimeler: Din Psikolojisi, Dindarlık, Saldırganlık, Sürekli Kaygı.

THE RELATIONSHIPS BETWEEN TRAIT ANXIETY, RELIGIOUSNESS AND AGGRESSION TENDENCIES AMONG UNIVERSITY STUDENTS

The aim of this study is to investigate the relationships and interactions between religiosity, trait anxiety, and aggression. In addition, whether religiosity, trait anxiety and aggression differ by gender is discussed. A total of 415 volunteer students from different grades and departments participated in the study in 2017-2018. Data were collected by random sampling method. The Münchner Motivational Religiosity Inventory developed by Hellmeister and Zwingmann and translated into Turkish by Apaydın (2010), Buss-Perry Aggression Scale (BPSÖ) and Trait Anxiety Scale-16 (STAI FORM TX-2) were used. T-test and regression analyses were conducted. While the general profile of the sample in terms of religiosity and aggression was taken, it was found that the level of religiousness of the participants was high and the aggression scale was above the scale average from verbal aggression and skeptical-intellectual hostility subscales, whereas it was found that the aggressive tendencies were lower in the other subscales. Women differed from men in the relationship of religiosity with God. While males obtained higher mean scores on the unhappy and dissatisfaction subscale of the trait anxiety scale, women received a higher average than fatigue and avoidance subscale. Gender differences were also observed in the subscales of aggression. Men have higher averages than women in terms of physical aggression, emotional hostility, and anger. Continuous anxiety, emotional-cognitive hostility, emotional-reactive anger and skepticism and hostility dimensions of aggression; the dimension of religiosity with God predicts other dimensions other than skeptical and intellectual hostility. However, religiosity, religious belief, and welfare subscale explain the emotional-reactive anger dimension of aggression.

[The Extended Abstract is at the end of the article.]

Giriş

Sosyal bir varlık olan insan günlük yaşantısında karşılaştığı çeşitli durumlardan etkilenir. Bu etkilerin bazıları bireyin duygu dünyasında pozitif etkiler oluştururken bazıları ise stres ve kaygı kaynağı haline dönüşür. Kaygı literatürde, çeşitli biçimlerde ortaya çıkan ve duygusal, bilişsel, fiziksel, davranışsal ve ilişkisel durumları etkileyen yaygın bir olumsuz ruh hali olarak tanımlanmaktadır. Kaygı, huzursuzluk, endişe, korku, sinirlilik, üzüntü ve benzeri duyguları içerir (Cole, 2009).

Günümüz modern toplumlarda kaygı oldukça yaygın bir hal almıştır (Twenge, 2000). Buna paralel olarak da kaygı üzerine yapılan araştırmalar artmıştır. Çağdaş kişilik teorilerinde nörotiklik başlığı altında ele alınan kaygı, merkezi bir açıklayıcı kavram haline dönüşmüştür (Ulu, 2016, s. 66). Kaygı, uyku bozukluğu, ahlaka aykırı ve günahkâr davranışlar, yaratıcı niteliklerde kendini ifade etme örnekleri, güçsüzleşen psikolojik ve psikosomatik belirtiler ve sonsuz çeşitlilikte kendine özgü biçimleriyle, çeşitli davranışsal sonuçların nedensel faktörü olarak görülmektedir (Spielberger, 1966).

İki tür kaygıdan bahsedilebilir. Bunlardan birincisi, bireyin günlük yaşantısında karşılaştığı çeşitli olaylar ve durumlara bağlı olarak ortaya çıkan ve geçici olan kaygıdır. Bu tür kaygılara *süreksiz-durumluk kaygı* denilir. Diğeri ise bireyin günlük yaşantısı içerisinde karşılaştığı birçok olayı stresli olarak algılamasıdır ki bu tür kaygılara *sürekli kaygı* adı verilir (Yapıcı, 2007, s. 106). Kronik veya şiddetli kaygı, duygusal sıkıntıya, takıntılı düşünceye, zorlayıcı davranışlara, ilişkisel problemlere ve genelleşmiş huzursuzluğa neden olur. Kaygı genellikle depresyon ile birlikte bulunur ve bunlar birbirlerini şiddetlendirir (Cole, 2009, s. 59).

Dindarlık ise insan hayatında en etkili ve önemli fenomenlerden biri olarak bazı kişilerde kaygı ve endişe kaynağı olabileceği gibi birçok insan için de endişe ve kaygıya yol açan birçok etkene karşılık sığınabileceği güvenli bir liman görevi görmektedir (Bonelli, Dew, D.Koenig, & Vasegh, 2013; Glas, 2007; Yapıcı, 2007, s. 111). Dindarlık, özellikle düşünme (bilgi boyutu), tecrübe etme (dini duygular) ve faaliyetin (dini topluluklara yönelik kült, eylem) çeşitli formlarını ifade edecek bir biçimde kompleks bir fenomeni ifade eden din ile/Tanrı ile kişisel ve pozitif bir ilişki anlamına gelmektedir. Dini içeriklere yönelik tutum, bireysel değerler sisteminde kendini göstermektedir. Dindarlığın parametreleri, merkezlilik, derinlik, otantiklik ve olgunluktur (Striženec, 2010). Bireyin dini tutumları belli başlı başa çıkma yönelimlerine dönüşür (Pargament, 2001, s. 104). Bireyin sahip olduğu bu dini değerler, bozulan iç huzurunu yeniden oluşturulması sürecinde önem kazanır (Ayten, 2012, s. 111). Yapılan araştırmalardan daha güçlü dini inanışa ve bağlılığa sahip olan bireylerin dini başa çıkma etkinliklerini daha sıklıkla kullandıkları, kendilerini dindar olarak algılamaları oranında dini başa çıkma, özellikle olumlu dini başa çıkma etkinliklerine daha sıklıkla başvurdukları anlaşılmaktadır (Turan, 2018b).

Dindarlığın, ruhsal sağlık (Horozcu, 2010; Karaca, 2006; Koenig, 2012; Rosmarin, Pargament, & Flannelly, 2009; Taheri Kharamah vd., 2016),

depresyon (Abdel-Khalek, 2015; Ahles, Mezulis, & Hudson, 2016; Altıntaş, 2015; Altun, 2015; Cengil, 2003; Dew vd., 2010), ölüm kaygısı (Ayten, 2009; Dadfar & Lester, 2017; Halıcı Kurtulan & Karairmak, 2016; Kimter & Köftegöl, 2017; Sridevi, 2014; Yaşar Seyhan, 2015; Yıldız, 1999) stres ve kaygı (Kartopu, 2013; Kaya & Varol, 2004; Safara & Bhatia, 2008; Uysal, Batan, Baş, & Zafer, 2014) gibi çeşitli olgular üzerindeki etkilerini araştırmaya yönelik birçok çalışma yapılmıştır. Ülkemizde yapılan çalışmalara bakıldığında çoğu çalışmada dindarlığın ruh sağlığı ile olumlu ilişki ve etkileşim içerisinde olduğu söylenebilir. Lise öğrencilerinde öznel dindarlık algısı ile durumluk ve sürekli kaygı arasındaki ilişkilerin incelendiği bir araştırmada kendilerini dindar olarak görenlerin kendilerini çok dindar olarak görenlere nazaran istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde daha az kaygı yaşadıkları anlaşılmıştır (Kartopu, 2012). Kaya ve Varol tarafından İlahiyat Fakültesi öğrencisi örnekleminde Spielberg ve arkadaşları (1970) tarafından geliştirilen Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri ile yürüttükleri araştırmada, ilahiyat öğrencilerinin kaygı düzeylerinin ortalamasının altında olduğu tespit edilmiştir (Kaya & Varol, 2004). Kartopu, üniversite öğrencilerinin İslam dininin temel inanç esaslarından kadere olan inancı ile durumluk ve sürekli kaygı durumlarını karşılaştırmıştır. Kader inancı bağlamında oluşan gruplar arasında hem durumluk hem de sürekli kaygı bakımından herhangi bir farkın oluşmadığı tespit edilmiştir (Kartopu, 2013). Kaymakcan ve Şirin dini danışmanlık hizmetinden yararlanan öğrencilere durumluk ve sürekli kaygı envanteri uygulanmışlardır. Geliştirilen dini danışmanlık modelinin uygulama yapılan öğrencilerin durumluk ve sürekli kaygı düzeylerinin düşmesinde etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Kaymakcan & Şirin, 2013). Koç tarafından Almanya'da Müslüman Türk göçmenler üzerinde yürütülen bir araştırmada, Beck Anksiyete Ölçeği ile beraber dindarlık ölçeği ile bilgi toplanmış, araştırma sonucunda katılımcıların iç-güdümlü dinsel yönelim düzeyleri arttıkça subjektif anksiyete ve somatik belirtiler alt boyutlarındaki kaygı düzeylerinin azaldığı, dış-güdümlü dinsel yönelim düzeyleri arttıkça subjektif anksiyete ve somatik belirtiler alt boyutlarındaki kaygı düzeylerinin arttığı tespit edilmiştir (M. Koç, 2014). Göcen tarafından yapılan bir çalışmada, Türkiye'de dindarlık ve kaygının farklı biçimleri üzerinde ampirik yöntemlerle yürütülen araştırmaların sonuçları tartışılmıştır. Bu çalışma, din/dindarlık ile kaygı arasında çelişkili sonuçların varlığını ortaya koymaktadır (Göcen, 2011). Yapıcı ve Kayıklık, Öner ve LeComte tarafından geliştirilen sürekli kaygı ölçeği ile yaptıkları bir araştırmada ise iç güdümlü ve dış güdümlü dindarlık ile sürekli kaygı arasında anlamlı bir ilişki

bulamamışlardır (Yapıcı & Kayıklık, 2005).

Yurtdışında dindarlık ile ruh sağlığı, depresyon ve kaygı üzerine yapılan çalışmaların başlangıcı daha eskiye dayanmaktadır. Üniversite öğrencilerinden oluşan örneklemelerde yürütülen bir araştırmada öznel dini etki ve dindarlık algısı ile kaygı arasında anlamlı bir ilişki bulunamazken dini hizmetlere katılım ile kaygı arasında negatif ilişki tespit edilmiştir (Berry & York, 2011; Jansen, Motley, & Hovey, 2010). Yine İran'da Müslüman öğrencilerin örneklem olarak alındığı bir araştırmada inanç, duygu ve davranışı ölçen üç alt boyuttan oluşan dindarlık ölçeği ve Beck kaygı ölçeği kullanılmıştır. Araştırma sonucunda dindarlığın tüm alt boyutları ile kaygı arasında negatif bir ilişki ve etkileşim tespit edilmiştir (Vasegh & Mohammadi, 2007). Asya toplumu olan Malezya'da tıp fakültesi öğrencileri örneklemde yapılan bir araştırmada ise negatif dini başa çıkma ile kaygı arasında pozitif bir korelasyonun var olduğu rapor edilmiştir (Francis vd., 2019). Shreve-Neiger ve Edelstein, dindarlığın kaygı ile ilişkilerini ele alan çalışmaları analiz etmiştir. Yazarlara göre dindarlık ve kaygı arasındaki ilişkiler üzerine yeterli sayıda çalışma olmadığı gibi yapılan çalışmalar da bir kısım metodolojik sorunlar barındırmaktadır. Bunlarla birlikte sonuç itibarıyla dindarlığın kaygı üzerinde olumlu tesirleri olduğunu rapor etmişlerdir (Shreve-Neiger & Edelstein, 2004). Chapman ve Steger, Afrikalı Amerikan ve Avrupalı Amerikan örneklem üzerinde yaptıkları karşılaştırmalı bir araştırmada ırka göre farklılıklar olduğunu tespit etmişlerdir. Buna göre, Avrupalı Amerikalılar, olumsuz dini başa çıkma ile kaygı semptomları arasında kayda değer bir pozitif ilişki buna karşılık kaygı ile olumlu dini başa çıkma arasında ters bir eğilim gösterirken Afrikalı Amerikanlarda böyle bir ilişki ortaya çıkmamıştır (Chapman & Steger, 2010). Bunların tersine Hindu örneklem üzerinde yapılan ve iki yaş grubunun karşılaştırıldığı bir araştırmada dindarlık ile kaygı arasında her iki yaş grubu bakımından pozitif yönde anlamlı bir ilişki elde edilirken, maneviyat ile kaygı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ayrıca yaşlı bireylerin gençlere nazaran daha kaygılı, kadınların erkeklere nazaran daha dindar ve daha kaygılı olduğu rapor edilmektedir (Khan, Vijayshri, & Farooqi, 2014).

Türkiye'de ve Yurtdışında yapılan bu çalışmalarda farklı sonuçların ortaya çıkmasında, kullanılan ölçüm araçlarının, araştırmanın yürütüldüğü örneklem özelliklerinin, kültürlerarası farklılıkların etkili olduğu söylenebilir. Bu ölçeklerin birçoğuna, inananların dini bağlılıklarının arkasındaki motivasyonları anlamada yeterli kanıtlar sunmadığına yönelik eleştiriler yapılmıştır. Bu eleştirileri ileri süren araştırmacılar, her bir inançlı

bireyin *dini bağıllık araçları* bakımından farklı olduklarını, her bir dindarın, dindarlık anlayışını kendisine özgü motiflerle karakterize ettiğini bu yönüyle dindarlığın tek boyutlu veya çok boyutlu motivasyonlara sahip olabileceğini iddia etmişlerdir (Gorsuch, Mylvaganam, & Gorsuch, 1997; Pargament vd., 1990; Shreve-Neiger & Edelstein, 2004; Zwingmann vd., 2010). Bu motivasyonların bir kısmı dinin ilahi boyutu, diğer bir kısmı ise dinin bireysel ve toplumsal boyutuyla ilişkili olduğu söylenebilir. Ancak her bireyde, bu motiflerin aynı etkileri oluşturmadığı da ortadadır. Örneğin İslam dininde birçok ayette saldırganlığın birçok biçimini içine alan davranışlar yasaklanmasına¹ ve yapılan bazı tecrübi araştırmalarda dinin saldırganlığı azalttığı veya önlediğine dair bulgular bulunmasına (Ulu & İkis, 2016) rağmen toplum yaşantısında diğerlerini rahatsız eden, saldırgan davranışlara çokça rastlanmaktadır. Günümüz toplumlarında kavgalar, sataşmalar, rencide edici söz ve davranışlar bir taraftan yüz yüze iletişim ortamlarında diğer taraftan sanal ortamlarda yaygınlaşmıştır. Toplumun her kesimi ve her türlü yaşam ortamlarında karşılaşılan saldırgan ifadelerin üstesinden gelinmesinde saldırganlığı etkileyen faktörlerin bilinmesi önem arz etmektedir. Örneğin, yapılan bir araştırmada stres ve engellenmenin saldırganlığı artırıcı faktörler olduğu tespit edilmiştir (Guerra, Huesmann, Tolan, Van Acker, & Eron, 1995).

Saldırganlık, böyle bir ifadeden kaçınmak isteyen başka bir canlıya, zarar vermek ya da incitmek için yöneltilen davranış olarak tanımlanabilir (Erkuş, 1994, s. 11). Bu konuda üç yaklaşım saldırganlığın anlaşılmasında araştırmacılara zemin hazırlamıştır. Bunlardan birisi Freud'dur. Freud saldırganlığı iç güdülerin engellenmesi neticesinde ortaya çıkan bir dürtü olarak tarif etmiştir. Psikoanalitik geleneğin daha sonraki kuramcıları, engellenme-saldırganlık varsayımını daha da geliştirmişler, bireyin bir hedefe ulaşmasını engelleyen her türlü durumda saldırganlığın ortaya çıktığını ileri sürmüşlerdir. Saldırganlığın doğuştan gelen bir özellik olduğunu kabul etmeyen sosyal öğrenme kuramcıları, saldırganlığın diğer bazı davranışlar gibi öğrenildiğini ileri sürmüşlerdir (Atkinson vd., 2016, ss. 414-418).

Günlük yaşantıda saldırganlığın birçok ifade biçimiyle karşı karşıya kalınmaktadır. Bir canlıya zarar verme, bağırma, hakaret etme, engelleme, mahrum bırakma, öfke, yok sayma, her türlü taciz gibi eyleme dönük ve pasif biçimleriyle saldırganlığın çeşitlerinden bahsedilebilir. Çok geniş ifade biçimine sahip olan saldırganlık, farklı özelliklerine göre kategorilere

¹ *Kur'an*, Araf, 39/33,55; Nahl, 16/90; Bakara, 2/190; Maide, 5/2,87.

ayrılabilir. Duygusal açıdan, öfkenin neden olduğu her türlü davranış saldırganlık olarak tarif edilirken, güdüsel perspektiften bir davranışın saldırgan olup olmamasını niyet belirler. Davranışsal bakış açısından ise niyet önemli değildir, bir başkasına fiziksel veya psikolojik zarar veren tüm davranışlar saldırganlıktır (Erkuş, 1994, s. 11). Buss ve Perry ise saldırganlığı beş boyutta kavramsallaştırmıştır. Bunlar; fiziksel saldırganlık, dolaylı saldırganlık, öfke, sözel saldırganlık ve düşmanlıktır. Başkalarına zarar vermeyi ve yaralamayı içeren fiziksel ve sözel saldırganlık, davranışın araçsal veya motor bileşenlerini, bireyi psikolojik olarak uyan ve saldırganlığa hazırlayan kızgınlık, davranışın duygusal veya duyusal bileşenlerini ve kötü niyet ve adaletsizliği içeren düşmanlık, davranışın bilişsel temelini ifade eder.

Dolaylı saldırganlık ise bazı araştırmalarda önemli bir boyut olarak ortaya çıkarken bazı araştırmalarda ise yeterli güçte bir faktör olarak ortaya çıkmamaktadır. Dolaylı saldırganlığın bu değişken yapısı, dolaylı saldırganlık ifadelerinin birkaç yolunun olması ile alakalı olduğunu düşündürmektedir. Pratik şakalar fiziksel saldırganlığın, diğerlerinin başını belaya sokacak hikayeler anlatmak sözel saldırganlığın, başkasının öfke ve düşmanlığına sebep olacak sessiz muamele düşmanlığın dolaylı ifade biçimi olarak söylenebilir. Buss ve Perry'nin operasyonel tanımlarından saldırganlığın zamanla arttığı ve/veya saldırgan ifade biçimlerinin çeşitlendiği de anlaşılmaktadır (Buss & Perry, 1992). Buss ve Perry, saldırganlığın davranışsal, duyusal ve bilişsel öğelerinin birbirleriyle ilişkili olduğunu ve bu bileşenlerin yoğunluk, süreklilik ve yaşanma sıklığı bakımından farklılıklar gösterdiğini ifade etmişlerdir (Önen, 2009).

Türkiye'de saldırganlık ve din/dindarlık üzerine az sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Ulu ve İkis, Buss-Perry Saldırganlık Ölçeği ile Ok-Dini Yönelim Ölçeğini kullanarak yaptıkları bir araştırmada dindarlığın bilişsel boyutu ile saldırganlığın öfke boyutu arasında pozitif yönde düşük ama anlamlı bir ilişki elde ederken, dindarlığın duygu boyutu ile saldırganlığın fiziksel ve sözel saldırganlık alt boyutları arasında zayıf ancak anlamlılık düzeyinde negatif bir ilişki tespit etmişlerdir. Ayrıca dindarlığın davranışsal boyutuyla saldırganlığın fiziksel, öfke ve sözel alt boyutları arasında da negatif ama daha güçlü bir ilişki elde etmişlerdir (Ulu & İkis, 2016). Genç tarafından yapılan deneysel bir çalışmada ise merhamet eğitimi verilen deney grubu ile kontrol grubuna uygulanan saldırganlık ön test ve son test puanları arasındaki fark analiz edildiğinde deney grubunun eğitim sonucu saldırganlık puanları anlamlılık düzeyinde düşerken kontrol grubunda iki ölçüm arasında fark bulunamamıştır (Genç, 2018). Gençler üzerinde

yürütülen başka bir araştırmada ise dini ilgi ve namaz kılma durumu ile şiddet eğilimi arasında manidar bir farklılık tespit edilemezken oruç tutanların şiddet eğilimlerinin oruç tutmayanlara nazaran anlamlı düzeyde daha düşük olduğu bulgulanmıştır (Güneş, 2018, s. 209). şiddete maruz kalan ve sığınma evlerine yerleşen kadınlar üzerinde anket tekniğiyle yürütülen bir araştırmada, kadınların kendileri ve eşlerinin dini hayatına dair verdikleri bilgiler doğrultusunda, şiddet uygulayan erkeklerin dini, uyguladıkları şiddeti meşrulaştırmaya yönelik bir kılıf olarak kullandıkları, kadınların ise dini, gördükleri şiddet neticesinde başa çıkma mekanizması olarak kullandıkları kanaatine ulaşılmıştır (Öztürk, 2012).

Yurtdışında ise dindarlık ve saldırganlık arasındaki ilişkiler üzerine daha fazla çalışma bulunmaktadır. Leach, Berman & Eubank tarafından yürütülen deneysel bir araştırmada katılımcılar üç gruba ayrılmıştır. Birinci grup İncil'in bazı pasajlarını ezberlemişler, diğer gruba ibadet meditasyonu uygulanmış, üçüncü grup ise kontrol grubunu oluşturmuştur. Deney sonunda grupların saldırganlık eğilimleri arasında bir fark bulunamamıştır. Ancak içsel dindarlar dışsal dindarlara nazaran daha düşük saldırgan eğilim göstermiştir (Leach, Berman, & Eubanks, 2008). Amerika'da yaş ortalaması 28,29 olan örnekleme, sözel saldırganlık ve dindarlık üzerine yapılan bir araştırmada ise, dindarlığın saldırganlığı azalttığı tespit edilmiştir (Croucher vd., 2012). Suçlular üzerinde yapılan bir araştırmada ise varoluşsal dindarlığın amaçlanan saldırganlık davranışını açıkladığı bulunmuştur (Jang, Johnson, Hays, Hallett, & Duwe, 2018). Yapılan başka bir araştırmada ise dini katılımın, saldırganlık ile dolaylı olarak negatif yönde ilişkili olduğu tespit edilmiştir (Hardy, Walker, Rackham, & Olsen, 2012). Bu sonuçların yansira bazı çelişkili bulgulara ulaşan araştırmalarda mevcuttur. Yapılan bir araştırmada geleneksel dindarlığın veya manevi inançların saldırgan davranışlarla ilişkili olduğuna dair bir kanıt bulunamamıştır (Abbeelen, Boer, Hartevelde, & Rijpkema, 2015, s. 10).

A. Araştırmanı Konusu, Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın ana konusu "sürekli kayı, saldırganlık ve dindarlık eğilimleri arasındaki ilişkileri" teşkil etmektedir. Araştırmanın problemleri ve hipotezleri çerçevesinde sürdürülen çalışmada ayrıca cinsiyet ile "sürekli kaygı, saldırganlık ve dindarlık" eğilimleri arasındaki ilişki ve etkileşimi irdelenmektedir.

Dindarlık ve saldırganlık eğilimleri arasındaki ilişki ve etkileşim durumunu ortaya çıkarmak, dini inanç ve tutumların katılımcıların (üniversiteli gençlerin) *saldırganlık eğilimleri* üzerindeki etkisi olup

olmadığını incelemek bu çalışmanın amaçları arasındadır. Her bilimsel çalışmada olduğu gibi bu çalışmanın konusu da özgün ve günceldir. Dolayısıyla elde edilen bilgi ve veriler bağlamında, ileride bu alanda yapılacak çalışmalar için bilimsel bilgi ve katkı sağlaması mümkündür. Bu çalışma, saldırganlık konusuyla ilgili toplumsal çözümler üretmek amacıyla gösterilen çabalara katkı yapabilir. Bu amaçlar doğrultusunda çalışma kapsamında şu sorulara cevap aranmaktadır:

- Sürekli kaygı alt boyutları ile saldırganlığın alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki bulunmakta mıdır?
- Dindarlık alt boyutları ile saldırganlığın alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki bulunmakta mıdır?

Bu temel soruların yanında araştırmada ayrıca şu sorulara da cevap aranmıştır.

- Katılımcıların “Dindarlık ve Saldırganlık” eğilimleri bakımından genel görüntüsü nasıldır?
- Cinsiyet; katılımcıların “*dindarlık, sürekli kaygı ve saldırganlık*” eğilimlerinde manidar bir farklılaşmaya yol açıyor mu?
- Dindarlık ve sürekli kaygı durumu ile *saldırganlık eğilimleri/boyutları* arasında manidar bir ilişki ve etkileşim söz konusudur. Bu bağlamda “dindarlık puanları yükseldikçe saldırganlık puanlarının düşmesi, dindarlığın saldırganlık eğilimlerindeki değişimleri açıklama gücü ne düzeydedir?

B. Metot

1. Örneklem ve Nitelikleri

Araştırma verileri ve bilgiler 2017 -2018 yıllarında anket uygulamasıyla toplanmıştır. Farklı üniversite ve çeşitli fakültelerin veya bölümlerin 1., 2., 3. ve 4. sınıflarında öğrenim gören toplam 415 gönüllü katılımcıdan tesadüfi örnekleme yöntemi ile veri toplanmıştır. Boş bırakılan ölçekler veri setinden çıkarılmış ve böylece araştırmanın nihai örnekleme 398 katılımcıdan oluşmuştur.

Bu bağlamda 2017 yılı sonlarında 163 (%41) kişi ve 2018 güz döneminde 235 (%59) kişi söz konusudur. Örneklemi oluşturan öğrencilerin “*yaş, cinsiyet, okudukları bölüm/fakülte, sınıf*” değişkenleri ile sınırlı demografik yapı hakkında bilgi vermek uygun olacaktır.

İlk olarak yaşlara göre dağılıma bakıldığında, 3 grup altında toplanan katılımcıların %55.5 (221 kişi)'inin 21-24 yaş grubunu, %31,9 (127 kişi)'unun 20 yaş ve altı grubunu oluşturduğu anlaşılmıştır. 24 yaş ve

üstünde olanların oranı ise %12,6 (50 kişi) olarak belirlenmiştir. Örneklemin yaş dağılım aralığı (ranjı) en küçük 17 yaş (3 kişi) ile en büyük 50 yaş (1 kişi) arasında değişmektedir. Yaş ortalaması (21,78) yani 22 yaş civarındadır.

Okudukları sınıf değişkenine baktığımızda en fazla katılım 143 (%35,5) ile üçüncü sınıflardan gelmektedir. Daha sonra sırasıyla dördüncü sınıflar 117 (%29,4) ile; ikinci sınıflar 73 (%18,3) ile; 51 (%13,1) ile birinci sınıflar takip etmektedir. En düşük katılımın ise 13 (%3,3) kişi ile YL/Doktora sınıflarından geldiği anlaşılmıştır.

Katılımcıların beyanlarına göre okunan fakülte veya bölümlere göre dağılım 4 kategori altında incelenmiştir. En fazla 138 (%34,7) katılımcının psikoloji bölümü öğrencileri olduğu; onu takiben İlahiyat fakültesi öğrencileri 119 (%29,9) kişi ile ikinci sırada geldiği; üçüncü sırada ise 96 (%24,1) kişi ile sosyoloji bölümü olduğu anlaşılmıştır. En az katılımcıyı kapsayan “diğer” kategorisindekilerin 45 kişi (%11,3) ile son sırada geldiği gözlenmiştir. Bu grup içinde (tıp, hukuk, diş hekimliği ve...) okuduğu belirten öğrenciler söz konusudur.

2. Bilgi Toplama Aracı: Anket ve Ölçekler

Bu araştırmaya katılan kişiler, kendilerine sunulan ankette yer alan 4 ayrı ölçek ya da test bazında değerlendirilmiştir. Anketin başındaki 9 soru kişisel özellikler hakkında bilgi toplamaktadır. Araştırma konularına ilişkin tutum ve davranışları ölçmek için “Sürekli Kaygı Ölçeği (STAI FORM TX-2)”, “Motivasyonel Dindarlık Ölçeği (MMRI)” ve “Buss-Perry Saldırganlık Ölçeği (BPSÖ)” kullanılmıştır.

a. Sürekli Kaygı Ölçeği-16 (STAI FORM TX-2): Sürekli kaygı, bireyin kaygı yaşantısına yatkınlığıdır. Bu yatkınlığa kişinin içinde bulunduğu durumları genellikle stresli olarak algılama ya da yorumlama eğilimi de denilebilir. Bu tür kaygı seviyesi yüksek olan kimselerin kolayca incindikleri ve karamsarlığa büründükleri görülür. Sürekli kaygı ölçeği, bireyin içinde bulunduğu durum ve koşullardan bağımsız olarak, genellikle kendini nasıl hissettiğini belirler.

Ölçeğin puanlama sistemine gelince, ölçeklerde “doğrudan (düz)” ve “tersine çevrilmiş” ifadeler vardır. Olumlu duyguları dile getiren ters ifadeler puanlanırken 1 ağırlık değerinde olanlar 4’e, 4 ağırlık değerinde olanlar ise 1’e dönüştürülür.

Bu çalışmada revers/ters sorular gerekli tekrar kodlama işlemi yapıldıktan sonra 20 soru üzerinden faktör analizi yapılmış ve 4 ifade dağınık ya da muğlak olduğu için ölçekten çıkarılmıştır. Böylece sürekli kaygı ölçeği (STAI FORM TX-2) orijinalinden farklı değerlendirilerek “Sürekli Kaygı

Ölçeği-16" olarak adlandırılmıştır. Bu ölçekten bireyin alabileceği en düşük puan 1, en yüksek puan ise 4 olacaktır.

Ölçeğin geçerlik ve güvenilirliğini belirlemek amacıyla yapılan faktör analizi sonucunda, ölçeğin 4 faktörlü bir yapı oluşturduğu, KMO değerinin ,833 ($p=,000$), iç tutarlılığını ifade eden alfa değerinin ise ,791 olduğu tespit edilmiştir. Birinci faktör (KMO: ,761, $p=,000$, varyansı açıklama: 60,8871, Alfa ,775) 4 ifadeden oluşmuş ve *mutсуzлuk/memnuniyetsizlik hissi*, ikinci faktör (KMO: ,817, $p=,000$, varyansı açıklama: 54,414, Alfa ,787) 5 ifadeden oluşmuş ve *obsesif düşünce ve tedirginlik hissi*, üçüncü faktör (KMO: ,680, $p=,000$, varyansı açıklama: 34,384, Alfa ,508) 5 ifadeden oluşmuş *yorgunluk ve sıkıntıdan kaçınma*, son olarak dördüncü faktör (KMO: ,500, $p=,000$, varyansı açıklama: 62595, Alfa ,402) 2 ifadeden oluşmuş ve *kendini kararlı ve güvenli hissetme* olarak isimlendirilmiştir.

Bu çalışmada değerlendirme ya da tercihler, 4 basamaklı ölçekler üzerinden yapılmıştır. Sürekli kaygı düzeyini temsil eden aritmetik ortalamalar 4'e doğru yükseldikçe sürekli kaygı düzeyinin de arttığı kabul edilmektedir. Faktör analizi sonucunda 16 soruluk ölçek bazında ortaya çıkan 4 faktör ya da boyut söz konusudur. Her boyut için ayrı ayrı değerlendirme yapılabilir.

b. Motivasyonel Dindarlık Ölçeği (MMRI)-18: Katılımcıların dindarlık algılarını ölçmek için Grom, Hellmeister ve Zwingmann (1998) tarafından geliştirilen ve Apaydın (2010) tarafından tercüme edilen Münchner Motivasyonel Dindarlık Envanteri kullanılmıştır. Motivasyonel Dindarlık Ölçeği'nin daha önce yapılan ve dindarlığın iki boyutunu oluşturan tutum ve davranışları ölçen 20 ifade esas alınmıştır.

Ölçeğin geçerlik ve güvenilirliğini sorgulamak amacıyla 2011 yılında 828 kişilik bir örneklem üzerinde gerçekleştirilen faktör analizi sonuçlarına göre de iki boyutlu yapıya ulaşılmıştır.² Bu çalışmada da yapılan faktör analizi sonucunda KMO değeri (0,961, $p=,000$) olarak tespit edilmiştir.

Toplam 398 kişilik örneklem üzerinde gerçekleştirilen Faktör ve İç tutarlılık (Factor & Reliability) analizi sonuçlarına göre, anket formunda sunulan 20 sorudan 18 tanesinin üç boyut altında kümelendiği ve toplam varyansın %74'ünü açıkladığı görülmüştür. Ölçeğin güvenilirliğini ifade eden Cronbach's Alpha'nın (0,964) değerinin de oldukça yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Katılımcıların dini eğilimleri belirlemek için kullanılan dindarlık

² Krş. (Uysal, Turan, & Işık, 2014)

ölçeğinden alınan puan (ortalama) yükseldikçe dindarlık eğiliminin arttığı kabul edilmektedir. Bu duruma göre (1) en düşük dindarlık tutumunu yansıtırken; (5) en yüksek dini eğilimi temsil etmektedir.

c. Buss-Perry Saldırganlık Ölçeği (BPSÖ): Bu çalışmada 29 maddeden oluşan, saldırganlığı; *fiziksel saldırganlık*, *sözel saldırganlık*, *düşmanlık* ve *öfke* olmak üzere dört boyutta ölçen, 5'li likert tipi hazırlanan ölçeğin Türkçe formu kullanılmıştır (Demirtaş Madran, 2013). Analizler sonunda 10 item devre dışı bırakılmış ve geri kalan 19 madde 5 alt boyutta toplanmıştır. Ölçeğin KMO değerinin ,857, açıklanan varyansın ise %58,346 olduğu tespit edilmiştir (p=,000). Ölçeğin iç tutarlılığını ifade eden Alpha değerinin ise ,813 olduğu anlaşılmıştır. Uygulanan faktör analizinde 19 itemin 5 faktör altında toplandığı görülmüştür. Birinci faktör 6 maddeden oluşmuş ve "*fiziksel saldırganlık*", ikinci faktör, 4 maddeden oluşmuş ve "*duygusal-bilişsel düşmanlık*", üçüncü faktör de 4 maddeden oluşmuş ve "*duygusal-tepkisel öfke*", dördüncü faktör 3 maddeden oluşmuş ve "*sözel saldırganlık*", son olarak beşinci faktör 2 maddeden oluşmuş ve "*şüpheli-düşünsel düşmanlık*" olarak isimlendirilmiştir. Daha önceki uygulamalardan farklı olarak bu araştırmada sonuçlar, 1 ile 9 arasında değişen basamaklar üzerinden puanlanmış ve değerlendirilmiştir. Hesaplamalar ve analizler 9 basamaklı ölçek parametresi üzerinden yapılmıştır. Ölçek parametresine ya da değerlendirme basamaklarına göre en düşük puan 1, en yüksek puan ise 9'dur. Düşük ortalama puanı, düşük saldırganlık eğilimini temsil ederken; yüksek puan yüksek saldırganlık düzeyini temsil edecektir. 1-3 arasındaki ortalamalar "*düşük saldırganlık*" düzeyine, 4-6 puan arası ortalamalar "orta düzeyde saldırganlığa" işaret etmektedir. 7-9 puan arasındaki ortalama puanlar ise "saldırganlığın yüksek" düzeyde olduğunu ifade etmektedir.

3. Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi

Uygulama dönemlerinde toplanan 415 civarındaki anketlerden yarım veya eksik doldurulmuş olanlar devre dışı bırakılmış, nihayetinde bu çalışmaya toplam 398 katılımcı katılmıştır. Veri analizi, SPSS 20. Paket programı yardımıyla gerçekleştirilmiştir.

Ölçekler için ayrı ayrı faktör ve iç-tutarlılık analizleri yapılarak geçerlik ve güvenilirlikler incelenmiştir. Gruplar arası tutum farklarını incelemek için t-test kullanılmıştır. Sürekli kaygı ve dindarlık ile saldırganlık eğilimleri arasındaki ilişki ve etkileşimi tespit etmek için Çoklu Regresyon Analizi (Multiple Regression) yapılmıştır.

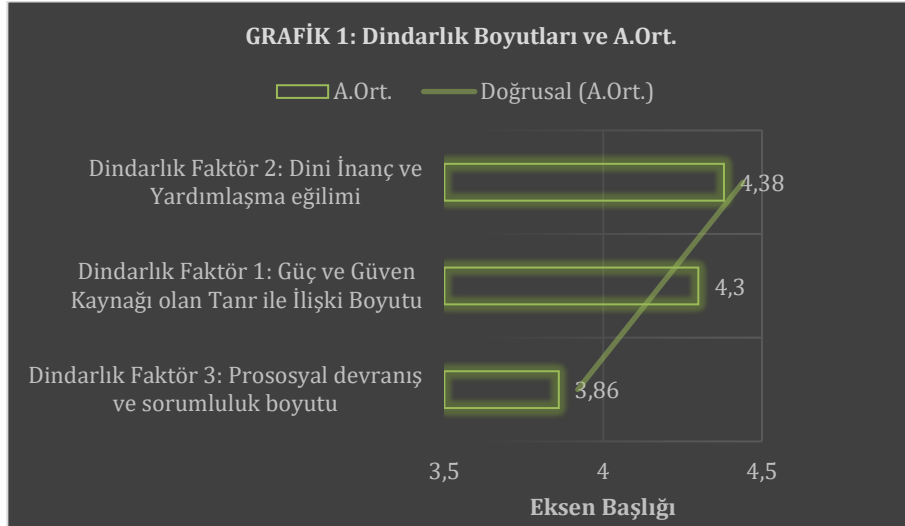
C. Bulgular

Bu başlık altında, araştırmmanın amaç ve sorularına uygun bir biçimde

elde edilen veriler bir sıra içerisinde rapor edilecektir. Öncelikle, katılımcıların dindarlık ve saldırganlığın alt boyut/faktörlerine yönelik genel tutumları grafikler halinde verilecektir. Ardından, cinsiyet faktörünün dindarlık, saldırganlık ve sürekli kaygı alt boyutları bakımından herhangi bir farklılaşmaya yol açıp açmadığına dair bulgular tablolar halinde sıralanacaktır. Son olarak da dindarlık ve sürekli kaygı alt boyutlarının saldırganlığın alt boyutları ile ilişki ve etkileşimini ortaya koymak, dindarlık ve sürekli kaygının saldırganlık eğilimlerini açıklama gücünü belirlemek amacıyla regresyon analizi uygulanmıştır. Tablolarda sadece aralarında anlamlı ilişki/fark bulunan bulgular sunulmuştur.

1. Dindarlık Değişkenlerine İlişkin Genel Profil

Örneklemin Genel Dindarlık Eğilimi ve Alt Boyutlarına İlişkin Tutumları yansıtan puanlar bağlamında genel görüntü ya da manzara nasıldır? Sorunun cevabını grafikte özetlenen ve görselleştirilen veriler açıkça ortaya koymaktadır.

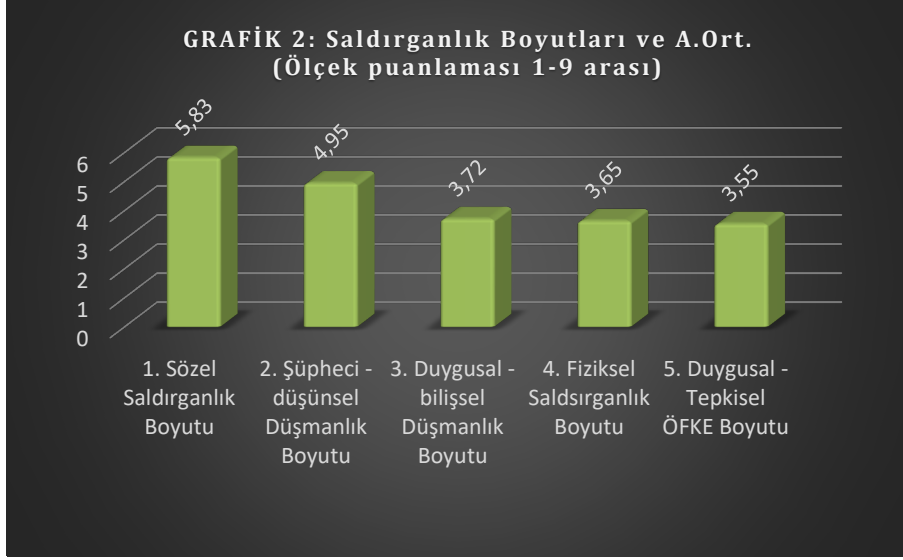

Grafik-1'de görüldüğü gibi katılımcıların en yüksek dindarlık eğilimleri "Dini inanç ve Yardımlaşma" (4.38) konusundadır. En düşük dini yönelim ise "Prososyal davranış ve sorumluluk" (3.86) boyutunda gözlenmektedir. 5 basamaklı ölçek parametresine göre dindarlığın her boyutundaki ortalamalar ölçek ortalamasının (2,5/3) üstündedir. Genel profil olarak örneklemin dindarlık eğilimi "oldukça" yüksek olduğu söylenebilir.

2. Saldırganlık ve Alt Boyutlarına İlişkin Genel Profil

Grafik 2'de görüldüğü gibi katılımcıların en yüksek ortalama puanları

“Sözel saldırganlık” (5,83) ve “Şüpheli-Düşmanlık” (4,95) boyutlarındadır. Bu puanlar ölçek parametresine (4,5’e) göre biraz daha yüksektir. En düşük puan (3,55) “Öfke boyutu”na aittir. Genel olarak örneklemin saldırganlık düzeyi oldukça düşüktür.

3. Dindarlık, Sürekli Kaygı, Saldırganlık Eğilimleri ve Cinsiyet

a. Dindarlık ve Cinsiyet

Acaba cinsiyet, dindarlık tutumları bakımından bir fark oluşturmakta mıdır? Bu soruya cevap niteliğinde elde edilen sonuçlar Tablo 1’de özetlenmiştir.

Tablo 1: Cinsiyete Göre Gruplar arası Karşılaştırmalar (T-test sonuçları)

Dindarlık boyutları	Cinsiyet	N	Mean	Std. Dev,
1: Güç ve Güven Kaynağı Tanrı ile ilişki boyutu ($T_{(2-398)} = 2,474, p = ,014$)	1) Kadın	267	4,31	,822
	2) Erkek	131	4,24	,954

Tablo 1’de özetlenen veriler *güdüsel dindarlık eğiliminin “Güç ve güven kaynağı olan Tanrı ile ilişki”* boyutuna giren tutum ve davranışlar bağlamında, kadınların dindarlığı (Ort:4,31) ile erkeklerin (Ort:4,24) dindarlığı arasında kadınlar lehine bir farklılık olduğunu ortaya koymaktadır.

b. Sürekli Kaygı ve Cinsiyet

Acaba kadın veya erkek olmak, sürekli kaygı bakımından fark oluşturmakta mıdır? İki grup arasındaki farklılıkları tespit etmek amacıyla

yapılan t-test sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Sürekli Kaygı Boyutları	Cinsiyet	N	Mean	SS.
1: Mutlu ve memnun olmama (t (2-398)= -3,423 ; p=,001)	1) Kadın	267	2,31	,465
	2) Erkek	131	2,50	,557
3: Yorgunluk ve kaçınma (t (2-398)= ,2,687; p=,008)	1) Kadın	267	2,26	,451
	2) Erkek	131	2,12	,507

Tablo 2’ye göre sürekli kaygı ölçeğinin, *mutlu ve memnun olmama* alt boyutundan kadınlar 2,31 ortalama alırken erkekler 2,50 ortalama elde etmiştir. İki grup arasındaki sonuç istatistiksel bakımından anlamlılık düzeyindedir (p=,001). Gruplar arasında anlamlı farklılık oluşan (p=,008) diğer bir alt boyut ise, *yorgunluk ve kaçınma*’dır. Bu boyuttan kadınlar, 2,26 ortalama elde ederken erkeklerin ortalaması 2,12’dir.

c. Saldırganlık ve Cinsiyet

“Saldırganlık eğilimleri bakımından kızlar ile erkekler arasında manidar farklar var mı?” sorusuna cevap verebilmek ve “erkekler daha saldırgan tutumlara sahiptir” şeklinde ifade edilen hipotezi test etmek için t-test analizleri yapılmıştır.

Saldırganlık	Cinsiyet	N	A.Ort	SS
Faktör 1: Fiziksel Saldırganlık (t(2-398)= -6,383; p= ,000).	Kadın	267	2,05	,842
	Erkek	131	2,72	1,042
Faktör 2: Duygusal Düşmanlık (t(2-398)= -4,722; p= ,000).	Kadın	267	3,44	1,539
	Erkek	131	4,28	1,742
Faktör 3: Öfke Boyutu (t(2-398)= -2,136; p= ,034).	Kadın	267	3,42	1,741
	Erkek	131	3,83	1,862

Tablo 3’de özetlenen verilere saldırganlığın *Fiziksel Saldırganlık* (t(2-398)= -6,383; p= ,000) ve *Duygusal Düşmanlık* (t(2-398)= -4,722; p= ,000) boyutlarına giren saldırgan düşünce ve davranışlar bağlamında erkeklerin saldırganlık eğilimi kadınlardan daha yüksektir. Aynı şekilde saldırganlığın *Öfke Boyutunda* da elde edilen ortalama erkekler lehinedir.

“Sürekli kaygı ve dindarlık durumlarının saldırganlık üzerinde etki ve katkısı var mıdır?” Değişkenler arası ilişki ve etkileşimi incelemek için kurgulanan çoklu regresyon modellerinde “sürekli kaygı” ve “dindarlık

tipleri” bağımsız değişken, “saldırganlık boyutları” ise bağımlı değişken kabul edilmiştir. Burada bağımsız değişkenlerin yani *kaygı durumu ile dindarlık eğilimlerinin bağımlı değişken (saldırganlık ve alt boyutları)* üzerindeki etkisini tasvir ve tahlil etmek maksadıyla yapılan multiple regresyon analizlerinde (stepwise) metodu kullanılmıştır. Sonuçlar Tablo 4’de özetlenmiştir.

Bağımlı Değişkenler	Bağımsız Değişkenler		
	Sürekli Kaygı	Din Fak-1: Tanrı ile ilişki	Din Fak-2: Dini inanç ve Yardımlaşma Adj R ² =,023 F ₍₁₋₃₉₈₎ = 10,543 p<.000
Fiziksel Saldırganlık Boyutu Adj R ² =,019 F ₍₁₋₃₉₈₎ = 8,588, p<.004	yok	Std. β = -,146 t= -2,931, p<.004	yok
Duygusal-bilişsel Düşmanlık Boyutu Adj R ² =,139 F ₍₁₋₃₉₈₎ = 32,982 p<.000	Std. β = ,367 t=7,87 9, p=.000	Std. β = -,105 t= -2,110, p=.036	
Duygusal-Tepkisel Öfke Boyutu Adj R ² =,118 F ₍₁₋₃₉₈₎ = 27,673, p<.000	Std. β = ,308 t=6,541, p<.000	Std. β = -,175 t=-3,706, p<.000	Std. β = -,161 t= -3,247, p=.001
Sözel Saldırganlık Boyutu Adj R ² =,020 F ₍₁₋₃₉₈₎ = 8,979, p=.003	yok	Std. β = -,149 t= -3, 206, p=.003	yok
Şüpheli ve düşünsel Düşmanlık Boyut Adj R ² =,017 F ₍₁₋₃₉₈₎ = 7, 956, p=.005	Std. β = ,140 t= 2, 821, p=.005	yok	yok

Tablo 4’deki verilere göre genel sürekli kaygı durumunun “*Fiziksel saldırganlık*” ve “*sözel saldırganlık*” boyutlarına giren tutum ve davranışlar üzerinde manidar etki ve katkısı olmadığı anlaşılmaktadır. Buna karşın sürekli kaygı eğilimi ile saldırganlığın diğer 3 boyutu arasında pozitif yönde ve p<.01 düzeyde anlamlı ilişki vardır.

Bu çalışmada çoklu regresyon analizi sonucunda elde edilen verilere

göre dindarlığın “Fak-3: Prososyallik ve Dini-entellektüel sorumluluk” boyutu ile saldırganlığın hiçbir alt boyu arasında manidar ilişki ve etkileşim görülmemiştir. Buna karşın “güç ve güven kaynağı olan Tanrı ile ilişki boyutu” ile saldırganlığın sadece “şüpheli ve düşünsel düşmanlık” boyutu arasındaki ilişki, istatistiksel açıdan anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır.

Bu duruma göre güdüsel dindarlığın *Tanrı ile ilişki boyutu ile “fiziksel saldırganlık, duygusal-bilişsel düşmanlık, duygusal-tepkisel öfke ve sözel saldırganlık”* boyutları arasında (-) negatif yönde ve istatistik bakımdan anlamlı ($p < .01$) düzeyde ilişki ve etkileşim olduğunu belirtmek gerekir.

Dindarlığın, “dini inanç ve yardımlaşma” boyutunun ise saldırganlık ölçeğinin “duygusal tepkisel öfke” boyutundaki değişimi, anlamlılık düzeyinde ($p < .001$) negatif yönde açıklama gücüne sahip olduğu bulgulardan anlaşılmaktadır.

D. Tartışma

Araştırmanın örneklemini oluşturan 398 katılımcının motivasyonel dindarlık ölçeğinden elde ettikleri ortalamalar incelendiğinde, katılımcıların dindarlık ölçeğinin bütünü ve alt ölçeklerinden ortalamaların üzerinde bir puan aldıkları görülmektedir. Grafik 1 verileri incelendiğinde katılımcıların özellikle dindarlığın “dini inanç ve yardımlaşma eğilimi” alt ölçeğinden en yüksek ortalamayı elde ettikleri anlaşılmaktadır. Katılımcılar, dindarlığın “güç ve güven kaynağı olan Tanrı ile ilişki boyutunda” ise ortalamaların üzerinde (Ort=4,3) oldukça yüksek bir puan elde etmişlerdir. Diğer bir faktör olan “sosyal ve dini-entelektüel sorumluluk” boyutundan ise nispeten daha düşük (Ort=3,86) puan elde ettikleri anlaşılmıştır. Diğer faktörlere nazaran “sosyal ve dini-entelektüel sorumluluk” boyutunda daha düşük puan elde edilmesi, *beni ahlaki yükümlülüklerle boyun eğdiren dini inançlarımdır, beni iyilik yapmaya teşvik eden ve kötülükten uzak tutan dini inançlarımdır, vb. dinin, ahlaki sorumluluğu kazandırmaya yönelik fonksiyonunu sorgulayan ifadelerden oluşmasından kaynaklanabilir. Elde edilen bu sonuçlar, literatürle uyumludur. Çeşitli örneklem gruplarında aynı (Beyaz, 2018a; Genç, 2018; A. Koç, 2019, s. 66; Korkmaz, 2018; Yakut, 2016, s. 107) ve farklı (Ayten & Yıldız, 2016; Turan, 2018a; Turan & İyibilgin, 2018) ölçeğin kullanıldığı araştırmalarda genellikle Türk toplumunun dindarlık düzeylerinin yüksek olduğu rapor edilmiştir. Yapılan meta-analitik çalışmalar da Türk örneklemelerinde dindarlık düzeyinin yüksek olduğuna dair kanıtlar sunmaktadır (Kızılgöçer, 2016). Bununla birlikte öznel dindarlık algıları sorgulanan çalışma sonuçları da Türk toplumunun dindarlık algılarının yüksek olduğunu rapor etmiştir (Aktaş & Kartopu, 2016; Kartopu,*

2016; Turan, 2018b).

Örneklemin saldırganlık eğilimlerini veren Grafik 2 incelendiğinde en yüksek saldırganlık biçiminin “sözel saldırganlık” olduğu anlaşılmaktadır. Ölçek parametresinden (Ort=4,5) yüksek bir değer alan bu boyut, örneklem grubunun “*İnsanlar sinirimi bozduklarında kolaylıkla onlar hakkında ne düşündüğümü söyleyebilirim, Arkadaşlarımla görüşlerine katılmadığım zaman bunu onlara açıkça söylerim, Yapmak istediğim bir şey engellendiğinde kızgınlığımı açıkça ortaya koyarım*” ifadeleriyle tanımlanan sözel saldırganlık özelliklerinin, ölçeğin diğer boyutlarına nazaran daha yaygın olduğu söylenebilir. Her ne kadar saldırgan davranışlar öğrenilmesinde birçok faktörün etkili olduğu bilinse de (Kağıtçıbaşı & Cemalcılar, 2014) sözel saldırganlığın toplum hayatında yer bulması ve artmasında sosyal medya araçlarının da etkisinin olduğu düşünülmektedir. Sosyal medyada yüz-yüze olmayan iletişim ortamında kişilerin diğerlerini rahatsız edici paylaşımları, bu yönde bir saldırganlık ifadesi olarak dikkate alınabileceği gibi, ölçek ifadelerinde yer alan davranış biçimlerinin yüz-yüze olmayan iletişim ortamlarında daha kolay ifade edilebileceği bilinmektedir. Bu tür tepki biçimlerinin kişide rahatlama veya bilişsel çelişkinin ortadan kalkması gibi ödüllendirici bir kısım etkiler oluşturması, sözel saldırganlık ifadelerinin, yüz-yüze olmayan iletişim ortamlarından, yüz-yüze iletişim ortamlarına aktarılmasına yol açmaktadır (Eroğlu, 2009; Fidan & Şentürk, 2016).

Ölçek parametresinden yüksek ortalama alan diğer bir saldırganlık boyutu ise şüpheli düşünsel düşmanlık alt faktörüdür. Bu alt boyutun; “*Tanımadığım insanlar bana fazla yakın davrandıklarında onlara şüpheyle yaklaşırım, Birisi bana fazlasıyla iyi davrandığında “acaba benden ne istiyor?” diye düşünürüm*” ifadelerinden oluştuğu ölçek maddelerinden anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu boyut, bireyin diğer insanların sıcak ve samimi yaklaşımlarından duyduğu şüpheyi ifadelendirmektedir. Kişinin sosyal ilişkilerinde, diğerlerinin kendisine sıcak ve samimi davranışlarını şüphe ile değerlendirme eğiliminin, son yıllarda medya araçlarında insanlara güveni düşürecek olay ve haberlerin fazlaca yer almasından kaynaklandığı düşünülebilir.

Ölçeğin diğer alt boyutları ise ölçek parametresinden (Ort=4,5) daha düşük puan almıştır. Örneklemin en düşük ortalamayı “duygusal-tepkisel öfke” boyutundan elde etmeleri ise manidardır. Katılımcıların, saldırganlığın en çok yıkıcı etkiler oluşturabilecek *duygusal-bilişsel düşmanlık, fiziksel saldırganlık ve duygusal-tepkisel öfke* boyutlarından düşük puan almaları, gençlerin tahrip edici ve yıkıcı bir saldırganlık eğilimine sahip olmadığı

bilakis saldırganlığın en kolay ve en az yıkıcı etki oluşturabilecek ifade biçimi olan *sözel saldırganlık ve şüpheli-düşünsel düşmanlık* özellikleri gösterdikleri anlaşılmaktadır. Bu iki boyut bireyin diğerleriyle etkileşimini, yani sosyal ilişki biçimlerine odaklanırken, diğer üç boyutun ise bireyin mizacı yani özüne yönelik olduğu söylenebilir. Bu bulgular çerçevesinde gençlerin, genel olarak saldırgan bir yapıda olmadığı ifade edilebilir.

Cinsiyetin dindarlık ölçeğinden elde edilen ortalamalar bakımından fark oluşturup oluşturmadığına yönelik yapılan t-test analizinden, cinsiyetin sadece dindarlığın *güç ve güven kaynağı olan Tanrı ile ilişki* alt ölçeğinde farka yol açtığı anlaşılmıştır. Tutumların düzeyini yansıtan grup ortalamaları arasında istatistiki bakımdan $p < .05$ düzeyinde anlamlı farkın ortaya çıkması, kadınların erkeklerden daha dindar olduğu yönündeki görüşü ve hipotezleri destekler mahiyettedir.

Dindarlık ölçeğinin *yardımlaşma* boyutu ile *Prososyallik-Sorumluluk* boyutunu oluşturan dini inanç, duygu, düşünce ve davranışlar bağlamında dini yönelimdeki yoğunluk bakımından ise gruplar arasında manidar fark gözlenmemiştir. Dolayısıyla bu boyuta giren tutum ve davranışlar bakımından iki grubun tutumları arasında manidar fark bulunmadığı ortaya çıkmıştır. Elde edilen bulgulara göre söz konusu dini tutumlarda farklılıktan çok benzerlik olduğunu söyleyebiliriz. Bu araştırmanın ulaştığı sonuçlar büyük oranda literatürle uyumludur. Dindarlık ve cinsiyet üzerine yapılan araştırmalarda çoğunlukla kadın dindarlığı ön plana çıkarken (Ayten, 2012, s. 18; Turan, 2018a; Uysal, 2015) nispeten daha az araştırmada erkek dindarlığı (Ayten & Tura, 2017) öne çıkmıştır. Bazı araştırmalarda ise cinsiyetin dindarlık düzeyleri bakımından fark oluşturmadığı tespiti yapılmıştır (Beyaz, 2018a; Korkmaz, 2018; Uysal, 2016). Yapıcı, cinsiyet ve dindarlık üzerine yaptığı meta-analitik bir çalışmada, kadın ve erkek dindarlığı bağlamında çelişkili bulgular elde etse de Türk örneğinde kısmen kadınların daha dindar olduğu yönünde bir kanaate ulaşmıştır (Yapıcı, 2012). Yapıcı, cinsiyet gruplarının dindarlık düzeyleri bakımından gözlenen farklılıklarını “yapısal kuramlar” ve “toplumsal cinsiyet rollerine göre sosyalleşme” kuramları çerçevesinde tartışmış, hem kadın ve erkek olmanın hem de cinsiyet rollerinin dindarlık puanları üzerindeki etkilerini ele almıştır (Yapıcı, 2016).

Tablo 3’de özetlenen veriler, sürekli kaygı ölçeği ile ölçülen ve bu çalışmada sürekli kaygının *mutluluk ve memnuniyet* boyutuna giren duyguları içeren tutum ve davranışlar bağlamında, kadınların *sürekli kaygı düzeyi* ile erkeklerin kaygı düzeyleri arasında $p < .01$ düzeyde anlamlı farklılık

olduğunu ortaya koymaktadır. Ölçek parametresine göre erkek öğrencilerin ortalaması (2,50) kadınların ortalamasından (2,31) daha yüksektir. Bu bulgu erkeklerde sürekli kaygının daha yüksek olduğunun bir göstergesidir. Bu sonuçlar, bu araştırmanın örneklemini oluşturan erkek öğrencilerin kadınlara kıyasla kendilerini daha mutsuz ve tedirgin hissettikleri düşüncesini çağrıştırmaktadır. Ayten, yürüttüğü bir araştırmada kadınların hayat memnuniyetinin erkeklere nazaran anlamlılık düzeyinde daha yüksek olduğunu rapor etmektedir (Abdel-Khalek, 2011; Ayten, 2013; Mustafayeva, 2013).

Öte yandan Tablo 3'deki verilerden anlaşılacağı üzere gruplar arasında anlamlı fark gözlenen "*Yorgunluk ve kaçınma*" boyutunda ise kadınların tutum puanları erkeklerinkilerden daha yüksektir. Bulgulara göre bu alt boyuta ilişkin ortalamalar arasında kadınlar lehine manidar fark ($p<.01$) çıkması, kadınların kendilerini daha yorgun ve tedirgin hissettiklerinin bir göstergesi sayılabilir. Kaygı üzerine Türkiye'de yapılan çalışmalarda cinsiyetin, durumluk ve sürekli kaygı düzeyleri üzerinde oluşturduğu fark bakımından çelişkili bulgular rapor edilmiştir. Örneğin, Kartopu tarafından yapılan bir araştırmada cinsiyetin kaygı üzerinde fark oluşturduğu rapor edilmiştir. Kartopu'nun ulaştığı sonuçlara göre; erkekler durumluk kaygı ölçeğinden, kadınlar ise sürekli kaygı ölçeğinden diğer cinsiyet grubuna nazaran anlamlılık düzeyinde daha yüksek ortalama elde etmişlerdir (Kartopu, 2012). Üniversite örnekleminde yürütülen başka bir araştırmada ise durumluk kaygı bakımından cinsiyet fark oluşturmazken, sürekli kaygı bakımından kadınlar erkeklere nazaran önemli düzeyde daha yüksek ortalama elde etmişlerdir (Kaya & Varol, 2004). İlahiyat öğrencilerinden oluşan örnekleminde gerçekleştirilen başka bir araştırmada ise erkeklerin durumluk kaygı düzeyi bakımından kadınlardan anlamlılık seviyesinde daha yüksek ortalama elde ederken, iki cinsiyet grubu arasında sürekli kaygı bakımından istatistiksel olarak her hangi bir fark ortaya çıkmamıştır (Yıldız, Sezen, & Yenen, 2007). Bu uyuşmayan sonuçlar araştırmaların yapıldığı zaman ve örneklemelerin özelliklerinden kaynaklanabilir. Ancak bu uyuşmazlıklara rağmen dikkat çekici benzerlikten de bahsetmek gerekir. Ulaşılan bu araştırma sonuçlarına göre erkeklerin durumluk kaygı düzeylerinin yüksek olduğu, kadınların ise sürekli kaygı bakımından erkeklere nazaran daha kaygılı olduğu görülmektedir. Kaygı ve cinsiyet üzerine yapılacak meta-analitik çalışmalar, kaygı üzerinde cinsiyetin etkilerinin daha doğru anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Cinsiyetin saldırganlık tutumlarında bir farka yol açıp açmadığına bakıldığında, saldırganlık ölçeğinin *fiziksel saldırganlık*, *duygusal düşmanlık*

ve *öfke* alt ölçeklerinde kadınların elde ettiği ortalamaların manidar bir şekilde erkeklerin ortalamalarından düşük olduğu anlaşılmıştır. Grup tutumlarının düzeyini yansıtan ortalamalar arasındaki farkın istatistik bakımından $p < .01$ ve $p < .05$ düzeyde anlamlı olması, kadınların erkeklerden daha düşük saldırgan tutumlara sahip olduğu yönündeki görüşleri ve araştırma hipotezini desteklemektedir. Bu çalışmada elde edilen sonuçlar genel olarak literatürle uyumludur. Lise ve üniversite örnekleminin saldırganlık tutumlarının karşılaştırıldığı bir çalışmada, Lise eğitimi görenlerden erkekler, sadece fiziksel saldırganlık boyutunda kadınlardan anlamlı bir şekilde daha yüksek ortalama elde ederken, üniversite kız ve erkek öğrencileri ölçeğin, fiziksel ve sözel saldırganlık, öfke ve düşmanlık alt boyutlarında, erkekler lehine farklılaştıkları rapor edilmiştir (Eroğlu, 2009). Cinsiyet gruplarının ölçeğin genel ortalaması bakımından farklılaşp farklılaşmadığını analiz eden başka bir çalışmada, erkeklerin kadınlara nazaran daha saldırgan tutumlara sahip oldukları tespit edilmiştir (Şahin, 2014). Buss ve Perry tarafından yapılan bir çalışmada da öfke dışındaki tüm alt ölçeklerde erkeklerin ortalamasının kadınların ortalamasından önemli düzeyde yüksek olduğu rapor edilmiştir (Buss & Perry, 1992). Farklı ölçeklerin kullanıldığı başka çalışmalarda da benzer sonuçlar tespit edilmiştir (Hardy vd., 2012; Marsee, Weems, & Taylor, 2008). Bu sonuçlar, saldırganlığa yönelik tutumlarda, biyolojik özelliklerin kültürel özelliklerden daha çok öne çıktığına yordanabilir. Tarih boyunca erkeklere, ailenin geçimi ve ihtiyaçlarının karşılanması, ailenin ve içinde bulunduğu topluluğun savunulması gibi roller yüklenmesi, erkeklerin daha saldırgan eğilimlerle yetiştirilmesine ve dolayısıyla kadınlara nazaran daha fazla saldırgan tutumlara sahip olmasına etki ettiği düşünülebilir (Neumann, Alexa H. Veenema, & Daniela I. Beiderbeck, 2010). Bununla beraber, erkeğin kadına nazaran fiziksel bakımdan daha güçlü olması, kadının ise annelik rolünden dolayı hem fiziksel olarak hem de duygusal olarak daha narin, nazik ve sakin olması gibi biyolojik farklılıkların da saldırganlığa yönelik tutumlar üzerinde etkili olabileceği söylenebilir.

Bağımlı değişken olarak alınan “saldırganlık” ile bağımsız değişken olarak alınan “sürekli kaygı” arasındaki ilişki ve etkileşimleri resmetmek amacıyla yapılan analiz sonuçlarına göre saldırganlığın, *duygusal-bilişsel düşmanlık*, *duygusal-tepkisel öfke*, ve *şüpheli ve düşünsel düşmanlık* alt boyutları ile sürekli kaygı arasında ilişki ve etkileşim olduğu anlaşılmaktadır. Beta değerlerinin (+) pozitif yönde olması iki tutum arasında doğrusal bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Analiz sonuçlarına göre sürekli kaygı, *duygusal-bilişsel düşmanlık eğilimindeki* değişimlerin yaklaşık %37’sini (Std.

$\beta = ,367, t=7,879, p=.000$) açıklayabilmektedir. Ayrıca *duygusal-tepkisel öfke* boyutundaki değişimlerin yaklaşık %31'ini açıklayacak güçte olduğu gözlenirken (Std. $\beta = ,308, t=6,541, p<.000$), *şüpheli ve düşünsel düşmanlık* boyutundaki değişimlerin ise %14'ünü (Std. $\beta = ,140, t= 2, 821, p=.005$) açıklayacak bir etkisi bulunduğu görülmektedir. Bu sonuçlar, *sürekli kaygı* düzeyindeki artışa paralel olarak *saldırganlığın 3 boyutuna ilişkin* saldırganlık düzeylerinin de arttığını yansıtan empirik gösterge niteliğindedir. Bu verilere göre “*duygusal-bilişsel düşmanlık ve duygusal-tepkisel öfke*” eğilimleri ile sürekli kaygı arasında pozitif ilişki olduğunu belirten araştırma hipotezi kısmen doğrulanmaktadır. Bu bulgular literatürle uyumludur (Marsee vd., 2008).

Nörobijolojik yaklaşıma göre kaygı, korku duygusuyla birlikte ortaya çıkmaktadır. Bu tür korku ve kaygı, türlerin tabiatta varlıklarını sürdürmeleri için gerekli olan donanımlardandır. Bu duygular, canlılarda varlığını korumaya yönelik saldırganlığı harekete geçirir. Saldırganlığın tedavisinde kullanılan ilaçların dopamin ve serotonin sistemleri üzerinde etkili olduğuna ve kaygıyı da tedavi ettiğine yönelik bilgiler, saldırganlık ve kaygının birlikte düzenlenen beyin fonksiyonları olduğuna yönelik bilgileri destekler mahiyettedir. Ancak bu iki fonksiyonun karmaşık yapısı, bu sistemler arasındaki ilişkilerin anlaşılmasına yeterli kanıt sunamamaktadır (Neumann vd., 2010).

İnsanın birincil güdüsü hayatta kalabilmektir. Ancak yaşanan dünya tehditlerle doludur ve insan zihni bu tehditleri algılar. İnsanın varlığını sürdürme güdüsünü tehdit eden kişiye fizyolojik zarar verebilecek maddi tehditlerin yanında, toplumsal yaşamı olumsuz etkileyebilecek maddi olmayan tehditler de bireyde korku duygusunu tetikler. Dünya hayatındaki güvensiz ortamlar ve sürekli algılanan tehditler kaygıya neden olur. Saldırganlık ise bu hayatta kalmak için verilecek (gıda bulmak, kendini savunmak gibi) tepkiler olarak ifade edilebilir. Bu bakış açısıyla değerlendirildiğinde bu çalışmada elde edilen bulgular, kaygı ve saldırganlık davranışlarının biyolojik temelli olduğu, dolayısıyla kaygı ve saldırganlığın birlikte hareket ettiği yönündeki teorileri destekler mahiyettedir.

Diğer bir yaklaşımla konu değerlendirilecek olursa, sosyal kaygı bozukluğu bulunan kişilerin genellikle olumsuz değerlendirmeleri önlemek için utangaçlık, boyun eğmek gibi duygularını ve davranışlarını gizleme stratejileri uyguladıkları bilinmektedir. Araştırmalar, sosyal kaygı bozukluğu bulunan ve gerçek veya algılanan biçimlerde reddedilen bazı alt grupların

düşmanca, saldırgan tepkilerinin bulunduğunu rapor etmektedir. Sosyal kaygı yaşayan kişilerin diğer insanlardan gelen belirsiz tepkileri “olumsuz” olarak görme olasılığı yüksektir. Olumsuz yorumlama ise hedeflerinin engellendiği hissini verecektir. Böyle bir engellenme durumuna yönelik endişe ve kızgınlık hisseden sosyal kaygı bozukluğu bulunan birey, kendisini engelleyenlere yönelik öfke ve saldırgan davranışlar gösterebilir. Kaygı bozukluğu bulunan birey, kendisini reddeden ve/veya engelleyen diğerlerinin kendisine saldıracağı ve zarar vereceği düşüncesiyle onlardan önce saldırıya geçebilir. Sosyal kaygı bozukluğu olan bireyin bu tür stratejileri onun kendisini savunmasında başarılı sonuçlar elde ederse, bu başarılı sonuç sosyal öğrenme kuramı çerçevesinde ele alındığında saldırgan stratejileri pekiştirebilir (Kashdan & McKnight, 2010). Başka bir ifadeyle, sürekli kaygı düzeyi yüksek olan bireyler sosyal ilişkilerinde, sürekli reddedildiği ve/veya eleştirildiği hissine kapılır. Kendini suçlayıcı değerlendirmeleri ve negatif duygusal durumları bireyi başkalarıyla tartışmaya teşvik eder. Negatif duyguların baskılanması, fizyolojik uyarılmanın artmasına etki ettiğinden bu tür baskılama zaman içerisinde yoğun öfke ifadesi ve saldırgan patlamalara neden olabilir (Keyes, McLaughlin, Vo, Galbraith, & Heimberg, 2016).

Saldırganlığın alt boyutları ile dindarlık alt boyutları arasındaki ilişki ve etkileşimleri tasvir eden Tablo 4’deki veriler ışığında, “güç ve güven kaynağı olan Tanrı ile ilişkileri” belirlediği kabul edilen dini tutum ve davranışlar azaldıkça, saldırganlık eğilimlerinin arttığı söylenebilir. Mesela Tanrı ile ilişki boyutu ile *duygusal - tepkisel öfke* arasındaki negatif ilişkinin yönünü ve gücünü yansıtan Std. $\beta = -,175$ ’dir. Bu değere göre Tanrı ile ilişki alt ölçeğinin, duygusal-tepkisel öfke tutumundaki değişimlerin yaklaşık %18’ni açıklayacak güçte olduğu söylenebilir. Değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü ve gücünü yansıtan Std. β değerlerine bakarak ilişki ve etkileşim durumları en yüksekten en düşüğe doğru sıralamak ve ilişki yapıyı değerlendirmek mümkündür. (Bkz., Tablo 4: 1. Duygusal-tepkisel öfke Std. $\beta = -,175$; 2. Sözel saldırganlık Std. $\beta = -,158$; 3. Fiziksel saldırganlık Std. $\beta = -,146$ ve 4. Duygusal-bilişsel düşmanlık Std. $\beta = -,101$).

Ayrıca dindarlığın 2. Faktörünü oluşturan “dini inanç ve yardımlaşma” alt boyutu “duygusal-tepkisel öfke” alt ölçeğindeki değişimin %16’sının açıklayabilecek güçtedir (Std. $\beta = -,161$; $t=3,247$; $p=,001$). Değerin negatif oluşu, bireyin dini inanç ve yardımlaşma özelliği arttıkça, duygusal -tepkisel öfke özelliğinin azalacağını ifade etmektedir. Bu sonuç öfke ile yardımlaşma davranışı arasındaki ilişki ve etkileşime ışık tutmaktadır.

Bu bulgular, üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bazı araştırmaların bulgularıyla paralellik göstermektedir (Croucher vd., 2012; Genç, 2018; Gürsu, 2011; Hardy vd., 2012; Jang vd., 2018, s. 182; Ulu & İkis, 2016). Bununla birlikte farklı kültürlerde bu sonuçlarla örtüşmeyen bulgulara da ulaşılmıştır (Abbeelen vd., 2015, s. 10; Leach vd., 2008). Yapılan bir araştırmada dindarlığın bilişsel alt boyutu ile saldırganlığın öfke boyutu arasında pozitif korelasyon elde edilirken, dindarlığın duygusal boyutu ile fiziksel ve sözel saldırganlık alt boyutları arasında negatif yönde bir ilişki olduğu rapor edilmiştir (Ulu & İkis, 2016).

Bir toplumun benimsediği dini manevi değerler, o toplumun fertlerinin birbirleri arasındaki ilişkinin biçimini belirlemektedir. Dini ve manevi değerler, bir taraftan saldırganlık, suç, madde kullanımı gibi hoş karşılanmayan davranışları azaltmayı ve ortadan kaldırmayı amaçlarken, diğer taraftan fedakarlık, yardımseverlik, adalet gibi güzel davranışların da toplum yaşantısında hakim olmasını hedeflemektedir. Bireyin sosyal uyumuna destek olan bu süreç, ancak dini öğretilerin tam olarak anlaşılması ve davranış düzeyinde hayata aktarılmasıyla mümkün olabilir (Demirtaş, 2017, ss. 126-128).

Allah inancı bireyin varoluşsal sorularına cevap verir. Dinin, anlam arayışına yönelik verdiği cevaplar, bireyin varoluşsal kaygılarını azaltır (Certel, 2003, s. 90; Çınar, 2007; Halıcı Kurtulan & Kararırmak, 2016; Kar, 2014a, 2014b; Peker, 2008). İman bir taraftan mistik katılımı diğer taraftan ise kişisel güveni kucaklamaktadır. Tanrı inancının insana vermiş olduğu bu güven, onda kaygı ve saldırganlığın azalmasına etki edecektir (Çınar, 2007, s. 107). İnsan, dünya hayatında başa çıkamayacağı tabiat güçleriyle mücadele etmede yardım alabileceği bir Tanrı'ya inandığında, kendini bu kuvvete bağlar ve kişisel ve sosyal olarak ayakta kalabilir (Kelsey, 1973). Dinin, birey yaşamına yüklediği süreklilik ve sonsuzluk inancı hayatı anlamlı bir bütün haline getirmektedir. Yaşama katılan bu anlam, inanç ve duygular, hayatı daha dengeli bir hale getirerek yaşanan birçok olumsuz deneyimi pozitif bir hale dönüştürmektedir (Beyaz, 2018b). Ayrıca, saldırganlığın ve kaygının tedavisinde kullanılan ilaçların etkin olduğu dopamin ve serotonin sistemleri üzerinde dini/mistik yaşantının ve Tanrı inancının önemli bir etkiye sahip olması dikkat çekicidir (Gürsu, 2017).

Saldırganlık ile Tanrı inancı arasındaki ilişki ve etkileşim, *davranış düzenleme teorisi* bağlamında da izah edilebilir. Bütün inanç sistemleri inananlarından namaz, oruç, hac, vaftiz, dua, günah çıkarma vb. bazı ritüellerin yapılmasını isterken, içki, kumar, uyuşturucu vb. bazı

davranışlardan da kaçınmalarını isteyerek müntesiplerini belli bir yöne doğru yönlendirmektedir. Toplum düzenini bozan ve diğer kullara rahatsızlık veren saldırgan davranışlar da kaçınılması istenen davranışlar arasında sayılmaktadır (Apaydın, 2010). Girişte ele alındığı üzere İslam dininin temel kaynağı olan Kur'an'ın birçok ayetinde, Müslümanların, saldırganlık olarak tanımlanabilecek haddi aşma ve bozgunculuk çıkarma biçimindeki davranışlardan kaçınmaları istenmiştir.

Sonuç

Bu araştırma, dindarlığın Tanrı ile ilişki alt boyutunun, saldırganlığın şüpheli ve düşünsel düşmanlık boyutu hariç tüm boyutlarında azaltıcı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Kaygı ile saldırganlık arasında pozitif bir ilişkinin olduğu anlaşılmıştır. Sürekli kaygı, fiziksel ve sözel saldırganlık alt boyutları dışındaki diğer boyutları açıklayıcı bir faktördür.

Bu çalışmada kadınların dindarlığın Tanrı ile ilişki boyutu bağlamında erkeklere nazaran daha güçlü inanişe sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca kaygı ölçeğinin alt boyutları bağlamında erkeklerin kendilerini daha mutsuz, kadınların ise daha yorgun hissettiklerine dair sonuçlar elde edilmiştir. Bunlara ilaveten bu araştırma erkeklerin, kadınlardan daha saldırgan olduğuna dair kanıtlar sunmaktadır.

Bu araştırma ile elde edilen bulgular örneklem grubunu, araştırmanın yapıldığı zaman ve ölçeklerin ölçme kabiliyetiyle sınırlıdır. Bu araştırmanın sonuçlarının literatüre önemli katkılar sunacağı, bundan sonra yapılacak çalışmalara ışık tutacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- ABBELEN, J. Van Den, BOER, N., HARTEVELD, J., & RIJPKEMA, S. (2015). *Does Religion Affect Behavior? Associations Of Religious Beliefs With Aggressive And Prosocial Behavior: The Possible Mediating Role Of Empathy* (Bachelor Thesis). Universiteit Utrecht.
- ABDEL-KHALEK, A. M. (2011). Religiosity, Subjective Well-Being, Self-Esteem, And Anxiety Among Kuwaiti Muslim Adolescents. *Mental Health, Religion & Culture*, 14(2), 129–140.
- ABDEL-KHALEK, A. M. (2015). Subjective Well-Being, Religiosity, And Depression Among Adolescents From Qatar. İçinde V. Adkins (Ed.), *Subjective Well-Being: Psychological Predictors, Social Influences And Economical Aspects* (ss. 135-149). Hauppauge, New York: Nova Science Publishers, Inc.

- AHLES, J. J., MEZULIS, A. H., & HUDSON, M. R. (2016). Religious Coping As A Moderator Of The Relationship Between Stress And Depressive Symptoms. *Psychology Of Religion And Spirituality*, 8(3), 228-234. DOI: 10.1037/Rel0000039
- AKTAŞ, H., & KARTOPU, S. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Dindarlık Eğilimlerine Göre Ahlaki Olgunluk Düzeylerinin İncelenmesi: Gümüşhane Üniversitesi Örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(35), 121-143.
- ALTINTAŞ, S. (2015). Depresyonla Dinsel Başa Çıkmak Mümkün Mü? *The Journal Of Academic Social Science Studies*, 6(Number: 36), 403-403. <https://doi.org/10.9761/jasss2954>
- ALTUN, R. (2015). Dindarlık Ve Depresyon İlişkisi. *International Journal Of Humanities And Education*, 1(1), 15-42.
- APAYDIN, H. (2010). Ruh Sağlığı-Din İlişkisi Araştırmalarına Bir Bakış. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10(2), 59-77.
- ATKINSON, R. L., SMITH, E. E., NOLEN-HOEKSEMA, S., FREDRICKSON, B., BEM, D. J., & MAREN, S. (2016). *Psikolojiye Giriş* (4. Baskı; Ö. Öncül & D. Ferhatoğlu, Çev.). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- AYTEN, A. (2009). Üniversite Öğrencilerinde Ölüm Kaygısı: Türk Ve Ürdünlü Öğrenciler Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 9(1), 85-108.
- AYTEN, A. (2012). *Tanrı'ya Sığınmak Dini Başa Çıkma Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma*. İstanbul: İz Yayınları.
- AYTEN, A. (2013). Din Ve Sağlık: Bireysel Dindarlık, Sağlık Davranışları Ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 13(3), 7-31.
- AYTEN, A., & TURA, H. (2017). Affetme Ve Dindarlık, Hayat Memnuniyetini Nasıl Destekler? *İslami İlimler Dergisi*, 12(3), 27-54.
- AYTEN, A., & YILDIZ, R. (2016). Dindarlık, Hayat Memnuniyeti İlişkisinde Dinî Başa Çıkmanın Rolü Nedir? Emekliler Üzerine Bir Araştırma. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 16(1), 281-308.
- BERRY, D. M., & YORK, K. (2011). Depression And Religiosity And/Or Spirituality İn College: A Longitudinal Survey Of Students İn The Usa: Depression And Religiosity İn Students. *Nursing & Health Sciences*, 13(1), 76-83. DOI: 10.1111/J.1442-2018.2011.00584.X
- BEYAZ, R. (2018a). Dindarlık ve Hedonik Tüketim İkilemi: Dini Kaideler Haza Dayalı Tüketimi Engeller Mi? *Journal Of Social And Humanities Sciences*

Research (Jshsr), 5(30), 4149-4168.

- BEYAZ, R. (2018b). Üniversite Gençliğinde Dindarlık Ve Mutluluk İlişkisi: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Örneği. *Journal Of International Social Research*, 11(60), 622-632. DOI: 10.17719/Jisr.2018.2814
- BONELLI, R., DEW, R. E., D. KOENIG, H., & VASEGH, D. H. R. AND S. (2013). Depresyonda Dinî Ve Manevî Faktörler Araştırmaları Biraraya Getirme Ve Değerlendirme (N. Kimter, Çev.). *Dini Araştırmalar*, 16(43 (16-12-2013)), 224-244.
- BUSS, A. H., & PERRY, M. (1992). The Aggression Questionnaire. *Journal Of Personality And Social Psychology*, 63(3), 452-459. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.63.3.452>
- CENGİL, M. (2003). Depresyonu Önlemede Dini İnancın Koruyucu Rolü. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 3(3), 129-152.
- CERTEL, H. (2003). *Din Psikolojisi*. Ankara: Andaç Yayınları.
- CHAPMAN, L. K., & STEGER, M. F. (2010). Race And Religion: Differential Prediction Of Anxiety Symptoms By Religious Coping İn African American And European American Young Adults. *Depression And Anxiety*, 27(3), 316-322. <https://doi.org/10.1002/Da.20510>
- COLE, A. H. Jr. (2009). Anxiety. İçinde D. A. Leeming, K. W. Madden, & S. Marlan (Ed.), *Encyclopedia Of Psychology And Religion* (Ss. 59-62). New York: Springer.
- CROUCHER, S. M., HOLODY, K., ANARBAEVA, S., BRAZIUNAITÉ, R., GARCIA-MICHAEL, V., YOON, K., ... SPENCER, A. (2012). Religion And The Relationship Between Verbal Aggressiveness And Argumentativeness. *Atlantic Journal Of Communication*, 20(2), 116-129. <https://doi.org/10.1080/15456870.2012.665347>
- ÇINAR, A. (2007). *Varoluşçu Teoloji: Paul Tillich'te Din Ve Sembol*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- DADFAR, M., & LESTER, D. (2017). Spirituality And Death Anxiety. *Austin J Psychiatry Behav Sci*, 4(1), 1061.
- DEMİRTAŞ MADRAN, H. A. (2013). Buss-Perry Saldırganlık Ölçeği'nin Türkçe Formunun Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 2(24), 124-129.
- DEMİRTAŞ, S. (2017). Ergenlik Döneminde Manevi Danışmanlık Ve Rehberlik. İçinde A. Ayten (Ed.), *Danışmanlık Ve Rehberlik, Teori Ve Uygulama Alanları*. İstanbul: Dem.

- DEW, R. E., DANIEL, S. S., GOLDSTON, D. B., MCCALL, W. V., KUCHIBHATLA, M., SCHLEIFER, C., ... KOENIG, H. G. (2010). A Prospective Study Of Religion/Spirituality And Depressive Symptoms Among Adolescent Psychiatric Patients. *Journal Of Affective Disorders*, 120(1-3), 149-157. DOI: 10.1016/J.Jad.2009.04.029
- ERKUŞ, A. (1994). *Psikolojik Terimler Sözlüğü: İngilizce-Türkçe*. Ankara: Doruk.
- EROĞLU, S. E. (2009). Saldırganlık Davranışının Boyutları Ve İlişkili Olduğu Faktörler: Lise Ve Üniversite Öğrencileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 205-221.
- FİDAN, Z., & ŞENTÜRK, Z. A. (2016). Sosyal Medyada İletişim Ve Kadınlar Üzerine Bir Değerlendirme. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (İnif E- Dergi)*, 1(2), 64-82-82.
- FRANCIS, B., GILL, J., YIT HAN, N., PETRUS, C., AZHAR, F., AHMAD SABKI, Z., ... SULAIMAN, A. (2019). Religious Coping, Religiosity, Depression And Anxiety Among Medical Students İn A Multi-Religious Setting. *International Journal Of Environmental Research And Public Health*, 16(2), 259. DOI: 10.3390/ijerph16020259
- GENÇ, M. F. (2018). Merhamet Eğitiminin Saldırganlık Davranışını Azaltmadaki Rolü. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (45), 61-82. DOI: 10.17120/Omuifd.450254
- GLAS, G. (2007). Anxiety, Anxiety Disorders, Religion And Spirituality. *Southern Medical Journal*, 100(6), 621-625. DOI: 10.1097/Smj.0b013e31805fe612
- GORSUCH, R. L., MYLVAGANAM, G., & GORSUCH, K. (1997). Perceived Religious Motivation. *International Journal For The Psychology Of Religion*, 7(4), 253-261. DOI: 10.1207/S15327582ijpr0704_6
- GÖCEN, G. (2011). Türkiye’de Din Psikolojisi Çalışmalarında Dindarlık Ve Kaygı İlişkisi. *Ekev Akademi Dergisi*, 15(46), 1-16.
- GUERRA, N. G., HUESMANN, L. R., TOLAN, P. H., VAN ACKER, R., & ERON, L. D. (1995). Stressful Events And Individual Beliefs As Correlates Of Economic Disadvantage And Aggression Among Urban Children. *Journal Of Consulting And Clinical Psychology*, 63(4), 518-528. DOI: 10.1037/0022-006x.63.4.518
- GÜNEŞ, A. (2018). *Şiddet Din Eğitimi Ve Değerler* (2. Baskı). İstanbul: Arı Sanat.

- GÜRSU, O. (2011). *Ergenlik Döneminde Psikolojik Sağlık Ve Dindarlık İlişkisi* (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- GÜRSU, O. (2017). Nöropsikoloji, Din Ve Psikolojik İyi Oluş. *Journal Of International Social Research*, 10(53), 502-512. DOI: 10.17719/Jisr.20175334138
- HALICI KURTULAN, M., & KARAIRMAK, Ö. (2016). Ölüm Kaygısı, Tinsellik, Dindarlık Eğilimi Ve Varoluş Kaygısı Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. *Spiritual Psychology And Counseling*, 1(2), 163-187. DOI: 10.12738/Sp.2016.2.0007
- HARDY, S. A., WALKER, L. J., RACKHAM, D. D., & OLSEN, J. A. (2012). Religiosity And Adolescent Empathy And Aggression: The Mediating Role Of Moral Identity. *Psychology Of Religion And Spirituality*, 4(3), 237-248. DOI: 10.1037/A0027566
- HOROZCU, Ü. (2010). Tecrübî Araştırmalar Işığında Dindarlık Ve Maneviyat İle Ruhsal Ve Bedensel Sağlık Arasındaki İlişki. *Milel Ve Nihal: İnanç, Kültür Ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 209-240.
- JANG, S., JOHNSON, B., HAYS, J., HALLETT, M., & DUWE, G. (2018). Existential And Virtuous Effects Of Religiosity On Mental Health And Aggressiveness Among Offenders. *Religions*, 9(6), 182. DOI: 10.3390/Rel9060182
- JANSEN, K. L., MOTLEY, R., & HOVEY, J. (2010). Anxiety, Depression And Students' Religiosity. *Mental Health, Religion & Culture*, 13(3), 267-271. DOI: 10.1080/13674670903352837
- KAĞITÇIBAŞI, Ç., & CEMALCILAR, Z. (2014). *Dünden Bugüne İnsan Ve İnsanlar: Sosyal Psikolojiye Giriş* (16. Basım). İstanbul: Evrim Yayınevi.
- KAR, S. (2014a). Bütün Dinler Aynı Hakikate Mi Götürür? Tanrı Anlayışları Bağlamında Bir Değerlendirme. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (41), 419-436.
- KAR, S. (2014b). Din, Aydınlanma Ve Eleştirisi. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (42), 173-192.
- KARACA, F. (2006). Kader Algısı-Ruh Sağlığı İlişkisi Üzerine Empirik Bir Araştırma. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 479-489.
- KARTOPU, S. (2012). Lise Öğrenci Ve Öğretmenlerinin Durumluk Ve Sürekli Kaygı Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi(Kahramanmaraş Örneği). *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(2), 147-170.
- KARTOPU, S. (2013). Kaygının Kader Alguları İle İlişkisi-(Kahramanmaraş

- Örneği). *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(3), 238-260.
- KARTOPU, S. (2016). Öz Yeterlilik Algısında Dindarlık Eğiliminin Rolü. *The Journal Of Academic Social Science Studies*, 9(Number: 50), 73-73. <https://doi.org/10.9761/jasss3550>
- KASHDAN, T. B., & MCKNIGHT, P. E. (2010). The Darker Side Of Social Anxiety: When Aggressive Impulsivity Prevails Over Shy Inhibition. *Current Directions In Psychological Science*, 19(1), 47-50. DOI: 10.1177/0963721409359280
- KAYA, M., & VAROL, K. (2004). İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Durumluk-Sürekli Kaygı Düzeyleri ve Kaygı Nedenleri (Samsun Örneği). *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(17), 31-63. DOI: 10.17120/Omuifd.53984
- KAYMAKCAN, R., & ŞİRİN, T. (2013). Bilişsel-Davranışçı Psikoterapi Yaklaşımı İle Bütünleştirilmiş Dini Danışmanlık Modeli'nin Din Eğitimi Alan Erkek Üniversite Öğrencilerinin Durumluk Ve Sürekli Kaygı Düzeylerine Etkisi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(26), 111-148.
- KELSEY, M. T. (1973). Aggression And Religion: The Psychology And Theology Of The Punitive Element In Man. *Religious Education*, 68(3), 366-386. <https://doi.org/10.1080/0034408730680309>
- KEYES, K. M., MCLAUGHLIN, K. A., VO, T., GALBRAITH, T., & HEIMBERG, R. G. (2016). Anxious And Aggressive: The Co-Occurrence Of Ied With Anxiety Disorders. *Depression And Anxiety*, 33(2), 101-111. DOI: 10.1002/Da.22428
- KHAN, S. A., VIJAYSHRI, & FAROOQI, F. S. (2014). A Study Of Religiosity In Relation To Spirituality And Anxiety. *International Journal Of Advancements In Research & Technology*, 3(4), 269-284.
- KIMTER, N., & KÖFTEGÜL, Ö. (2017). Yetişkinlerde Ölüm Kaygısı İle Dindarlık Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (Saiifd)*. DOI: 10.17335/Sakaifd.327235
- KIZILGEÇİT, M. (2016). Dindarlık Üzerine Meta-Analitik Bir Çalışma Doğu Karadeniz Örneği. *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 1143-1163.
- KOÇ, A. (2019). *Üniversite Öğrencilerinin İletişim Becerileri İle Motivasyonel Dindarlıklarının İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa.
- KOÇ, M. (2014). Dinsel Yönelim Kaygıyı Nasıl Etkiler? Almanyalı Müslüman

Türk Göçmenler Üzerine Bir Alan Araştırması. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (29), 39-72.

KOENIG, H. G. (2012). Religion, Spirituality, And Health: The Research And Clinical Implications. *Isrn Psychiatry*, 2012, 1-33. DOI: 10.5402/2012/278730

KORKMAZ, S. (2018). Dindarlık İle Ego Sağlamlığı Ve Empati Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. *Bilimname*, 2018(36), 587-607. DOI: 10.28949/Bilimname.439858

LEACH, M. M., BERMAN, M. E., & EUBANKS, L. (2008). Religious Activities, Religious Orientation, And Aggressive Behavior. *Journal For The Scientific Study Of Religion*, 47(2), 311-319.

MARSEE, M. A., WEEMS, C. F., & TAYLOR, L. K. (2008). Exploring The Association Between Aggression And Anxiety İn Youth: A Look At Aggressive Subtypes, Gender, And Social Cognition. *Journal Of Child And Family Studies*, 17(1), 154-168. DOI:10.1007/S10826-007-9154-1

MUSTAFAYEVA, L. (2013). *İş-Aile Çatışmalarının Hayat Memnuniyeti Üzerindeki Etkisi: Türkiye Ve İngiltere'deki Akademisyenlerin Karşılaştırılması* (Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

NEUMANN, I. D., ALEXA H. V., & BEİDERBECK, D. I. (2010). Aggression And Anxiety: Social Context And Neurobiological Links. *Frontiers İn Behavioral Neuroscience*, 4(12), 1-16. DOI: 10.3389/Fnbeh.2010.00012

ÖNEN, E. (2009). Saldırganlık Ölçeği'nin Psikometrik Niteliklerinin Türk Ergenleri İçin İncelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma Ve Rehberlik Dergisi*, 4(32), 75-84.

ÖZTÜRK, E. (2012). Aile İçi Şiddet Ve Dindarlık İlişkisi. *Din Ve Hayat Tdv İstanbul Müftülüğü Dergisi*, (15).

PARGAMENT, K. I. (2001). *The Psychology Of Religion And Coping: Theory, Research, Practice*. Guilford Press.

PARGAMENT, K. I., ENSING, D. S., FALGOUT, K., OLSEN, H., REILLY, B., VAN HAITSMAN, K., & WARREN, R. (1990). God Help Me: (1): Religious Coping Efforts As Predictors Of The Outcomes To Significant Negative Life Events. *American Journal Of Community Psychology*, 18(6), 793-824.

PEKER, H. (2008). *Din Psikolojisi* (2. Basım). İstanbul: Çamlıca Yayınları.

ROSMARIN, D. H., PARGAMENT, K. I., & FLANNELLY, K. J. (2009). Do Spiritual Struggles Predict Poorer Physical/Mental Health Among Jews?

- International Journal For The Psychology Of Religion*, 19(4), 244-258.
DOI: 10.1080/10508610903143503
- SAFARA, M., & BHATIA, M. S. (2008). Relationship Of Religious Beliefs With Anxiety And Depression. *Delhi Psychiatry Journal*, 11(2), 177-179.
- SHREVE-NEIGER, A. K., & EDELSTEIN, B. A. (2004). Religion And Anxiety: A Critical Review Of The Literature. *Clinical Psychology Review*, 24(4), 379-397. DOI: 10.1016/J.Cpr.2004.02.003
- SPIELBERGER, C. D. (1966). Theory And Research On Anxiety. İçinde C. D. Spielberger (Ed.), *Anxiety And Behavior* (Ss. 3-22). New York And London: Academic Press.
- SRIDEVI, G. (2014). Death Anxiety And Death Depression Among Institutionalized And Non- Institutionalized Elders. *International Multidisciplinary E-Journal*, III(VI), 21-35.
- STRÍŽENEC, M. (2010). Dindarlık Ve Bilişsel Süreçler (A. Sezen, Çev.). *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10(3), 273-286.
- ŞAHİN, M. (2014). Üniversite Öğrencilerinde İnternet Bağımlılığı Ve Saldırganlık. *Düşünen Adam: The Journal Of Psychiatry And Neurological Sciences*, 43-52. DOI: 10.5350/Dajpn2014270106
- TAHERİ K. Z., SHARIFIFARD, F., ALIZADEH, M., VAHIDABI, V., MIRHOSEINI, H., & OMIDI, R. (2016). An Investigation Of The Relationship Between Spiritual-Religious Well-Being And Mental Health İn Students. *Muq-Journal*, 10(4), 102-109.
- TURAN, Y. (2018a). Dindarlık Benlik Saygısı Ve Sosyal Medyada Benlik Odaklı Doyumlar. *Journal Of History Culture And Art Research*, 7(5), 624. <https://doi.org/10.7596/Taksad.V7i5.1930>
- TURAN, Y. (2018b). Yalnızlıkla Başa Çıkma: Yalnızlık, Dini Başa Çıkma, Dindarlık, Hayat Memnuniyeti Ve Sosyal Medya Kullanımı. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 22(1), 395-434. DOI: 10.18505/Cuid.406750
- TURAN, Y., & İYİBİLGİN, O. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Dindarlık Düzeyleri Ve Kur'an'a Yönelik Tutumları Üzerine Amprik Bir Araştırma (Ordu Üniversitesi Örnekleme). *Odü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (Odüsobiad)*, 8(2), 409-420.
- TWENGE, J. M. (2000). The Age Of Anxiety? Birth Cohort Change İn Anxiety And Neuroticism, 1952-1993. *Journal Of Personality And Social Psychology*, 79(6), 1007-1021. <https://doi.org/10.1037//0022-3514.79.6.1007>

- ULU, M. (2016). Kişilik ve Şiddet İlişkisi Üzerine Psikolojik Bir Araştırma. *Bilimname* 32: 57-82.
- ULU, M., & İKİS, M. (2016). Lise Öğrencilerinde Saldırganlık ve Din İlişkisi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30(41), 75-96.
- UYYSAL, V. (2015). Genç Yetişkinlerde Affetme Eğilimleri Ve Dinî Yönelim/Dindarlık. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 48(48), 35. <https://doi.org/10.15370/Muifd.27953>
- UYYSAL, V. (2016). Gençlerde Empati Eğilimi, Anne-Baba Tutumları Ve Dindarlık. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Din Psikolojisi Özel Sayısı*, 7-40.
- UYYSAL, V., BATAN, S. N., BAŞ, S., & ZAFER, H. (2014). Ergenlerin Tanrı Algılarıyla Sosyal Kaygı Ve Umut Düzeyleri Arasındaki İlişkiler. *Öneri Dergisi*, 11(42), 221-237. DOI: 10.14783/Od.V11i42.5000065534
- UYYSAL, V., TURAN, Ş., & IŞIK, Z. (2014). Motivasyonel Dindarlık Ölçeği (Mmri) Üzerine Bir Değerlendirme. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 25(1), 15-27.
- VASEGH, S., & MOHAMMADI, M.-R. (2007). Religiosity, Anxiety, And Depression Among A Sample Of Iranian Medical Students. *Int'l. J. Psychiatry in Medicine*, 37(2), 213-227.
- YAKUT, S. (2016). Öğretmenlerde Yabancılaşma, Yalnızlık Ve Dindarlık İlişkisi: *Polatlı Örneği* (Doktora Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- YAPICI, A. (2007). *Ruh Sağlığı Ve Din: Psiko-Sosyal Uyum Ve Dindarlık*. Adana: Karahan Yayınları.
- YAPICI, A. (2012). Türk Toplumunda Cinsiyete Göre Dindarlık Farklılaşması: Bir Meta-Analiz Denemesi. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(2), 1-34.
- YAPICI, A. (2016). Cinsiyete Göre Farklılaşan Dindarlık Ve Kadınlarda Dinsel Yaşamın Farklı Görüntüleri. *Dini Araştırmalar, Kadın Özel Sayısı*, 131-161.
- YAPICI, A., & Kayıklık, H. (2005). Ruh Sağlığı Bağlamında Dindarlığın Öz Saygı Ve Kaygı İle İlişkisi: Çukurova Üniversitesi Örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, III(9), 177-206.
- YAŞAR SEYHAN, B. (2015). Ölüm Kaygısı Ve Dua Tutumu Üzerine Bir Araştırma. *Journal Of Turkish Studies*, 10(2), 863-863. DOI: 10.7827/Turkishstudies.7948
- YILDIZ, M. (1999). Savaş Tecrübesi Yaşayan Boşnaklar Arasında Ölüm Kaygısı: Türk Örneklerle Karşılaştırmalı Bir Çalışma. *D.E.Ü. İlahiyat*

Falalitesi Dergisi, (Xı), 147-162.

YILDIZ, M., SEZEN, A., & YENEN, İ. (2007). İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinde Durumluk-Sürekli Kaygı Düzeyleri İle Akademik Güdülenmeler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (25), 213-239.

ZWINGMANN, C., GROM, B., SCHERMELLEH, K., MADSEN, R., SCHMITZ, E., & MOOSBRUGGER, H. (2010). Münchner Motivasyonel Dindarlık Envanteri: Boyutsal Kontrol Ve Denetim (H. Apaydın, Çev.). *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10(2), 287 -312.

THE RELATIONSHIPS BETWEEN TRAIT ANXIETY, RELIGIOUSNESS AND AGGRESSION TENDENCIES AMONG UNIVERSITY STUDENTS

• Veysel UYSAL^a

• Yahya TURAN^b

Extended Abstract

Various situations that individual encounters in his / her daily life create positive emotions while others cause stress and anxiety. In the literature, such negative moods that affect an individual's emotional, cognitive, physical, behavioral and relational aspects are defined as anxiety. The state of anxiety that affects a large part of society has become widespread today. In parallel, studies on anxiety have increased in recent years. There is still a need to investigate the effects of religion on anxiety, including feelings of restlessness, anxiety, fear, irritability, and sadness, because religion and religiosity is an effective factor in many areas of an individual's life, from the world of thought to the world of emotion, from attitudes to various behaviors.

One of the negative situations in social life is aggressive behavior. Aggressive behavior, on the other hand, includes all behaviors directed to harm another living being, although it is classified in various ways. Aggression has a very broad form of expression. In the literature, aggression is evaluated in five dimensions as physical, indirect, anger, verbal and hostility. In all religions and cultures, aggressive expressions are not welcome because they harm society. Religion and religiosity bring provisions aiming to control the aggressive behaviors of the individual. Abroad, religion / religiosity and although more research on the relationship between aggression investigating the relationship between these two cases in Turkey is not so prevalent in the study.

The aim of this research is to examine the relationships and interactions

^a Prof. Dr., Istanbul Aydın University, vuysal59@gmail.com

^b Asst. Prof., Ordu University, yahyaturans@gmail.com

between trait anxiety, aggression and religiosity. The purpose of this study is to examine whether religious beliefs and attitudes and continuous anxiety have an effect on the aggressive tendencies of university students. In addition, the effects of gender on religiosity, persistent anxiety and aggression tendencies were discussed in this study.

Four hundred-fifteen volunteer students from different universities and faculties participated in the study in the 2017-2018 academic year. After the data set was checked, the final sample consisted of 398 participants. In addition to personal traits, STAI Form TX-2, Motivational Religiosity Scale (MMRI) and Buss-Perry Aggression Scale (BPSÖ) were used.

After the factor analysis of the STAI FORM TX-2, 4 expressions were scattered or ambiguous and 16 expressions remained in the excluded scale. The scale was named as Continuous Anxiety Scale-16. As a result of the analysis, the KMO value of the scale was found to be 833 ($p = , 000$) and internal consistency was 791.

Motivational Religiosity Scale (MMRI) -18: As a result of factor analysis, 18 of the 20 questions were collected under three dimensions, explaining 74% of the total variance, and the internal consistency of the KMO was 961 ($p = , 000$) and 964, respectively.

Buss-Perry Aggression Scale (BPSÖ): In this study, a 5-point Likert-type scale consisting of 29 items was used. The analysis showed that 10 items were deactivated and the remaining 19 items were collected in 5 sub-dimensions. KMO value of the scale was found to be 857 and the variance explained was 58,346% ($p = , 000$). The alpha value, which expresses the internal consistency of the scale, was found to be 813.

The participants received the highest score in the “religious belief and tendency to help” subscale ($M = 4.38$). In general, in the subscales where a mean score was obtained above the average of the scale ($M = 2.5$), finally, $M = 3.86$ average was obtained from the responsibility dimension in the second place.

The participants were as follows in terms of their aggression orientations. The participants obtained the highest average from the “verbal aggression” subscale (5.83). Sub-scales of “scepticism and intellectual hostility” (4,95), “emotional-cognitive hostility” (3,72), “physical aggression” (3,65) and “emotional reactive anger” (3,55) follow. The mean scale obtained by the participants from the verbal aggression and scepticism-intellectual hostility was above the average ($M = 4,5$).

According to the results of the t-test analysis conducted to determine the

difference between gender groups in terms of religiosity attitudes, it was found that women's religiosity scale obtained a higher average than the relationship with God, the source of power and trust. The difference was statistically significant ($p = .014$).

Further, the gender variable leads to a difference from the “unhappy and dissatisfaction” and “fatigue and avoidance” dimensions of the trait anxiety scale. While the average of males was high in the unhappy and dissatisfaction subscale, the women scored high in the fatigue and avoidance subscale.

The t-test analysis revealed that the gender variable caused a difference in the aggression scale. The averages obtained from “physical aggression”, “emotional hostility” and “anger” subscales are in favor of men. In other words, men tend to have more aggressive thoughts and behaviors than women.

According to the results of the regression analysis conducted to determine the relationships and interactions between the variables, it was understood that continuous anxiety was positively correlated with “emotional hostility”, “emotional-reactive anger” and “skeptical and intellectual hostility” subscales. Explain anxiety accounts for about 37% of the change in the emotional cognitive hostility dimension of aggression. Define anxiety accounts for approximately 30% of the change in the emotional-reactive anger dimension of aggression and 14% of the change in the sceptical and intellectual hostility dimension.

According to the results of regression analysis, the two dimensions of religiosity and aggression subscales have entered into relationship and interaction. The “relationship with God” subscale of religiosity entered into relationships and interactions with other dimensions of aggression except for the “skeptical and intellectual hostility” dimension, while the “religious belief and solidarity” subscale of religiosity only interacted and interacted with the “emotional-reactive anger” dimension of aggression. The negative (-) value of the relationship indicates that the increase in religiosity can lead to a decrease in aggressive behavior. According to the findings, the relationship between religiosity and God; It can be explain about 15% of the change in the physical aggression subscale, about 11% of the change in the emotional-cognitive hostility subscale, about 18% of the change in the emotional-reactive anger dimension, and about 15% of the change in the verbal aggression dimension. The religious belief and solidarity dimension of religiosity explains about 16% of the change in the emotional reactive anger dimension of aggression.

The results of this study are limited to the sample group, the time of the study and the ability of the scales to measure. It is thought that the results of this paper can contribute to the literature and can shed light on the further studies.

Keywords: Psychology of Religion, Religiousness, Aggression, Trait Anxiety.

